

Nederlandse Rotsplanten Werkgroep

Nieuwsbrief 50

Februari 1998

BESTUUR N.R.W.

W. Nieuman, Voorzitter
Jan Provostlaan 28

tel: 030-2291377
3723 RD BILTHOVEN

A. Musch, Secretaris
Bovenkamp 3

tel: 0343-551521
3985 PH WERKHOVEN

Mw. H.de Niet, Penningmeester
Aagje Dekenlaan 23

tel: 035-6010451
3768 XP SOEST

Postbank girorek. 331856
Rek.45.08.98.083 ABN-AMRO, Soest
Gironummer van de bank: 55099

Mw H.R. Booy-Mol
Nassaulaan 1,

tel: 071-5820931
2382 GA ZOETERWOUDE

Mw. S. van den Brink
Nijenheim 5210

tel: 030-6953663
3704 BE ZEIST

Redactie Nieuwsbrief
M.W. Camping
Julianalaan 37

tel: 0341-352422
3881 MP PUTTEN

Ledenadministratie
R.Koolbergen
Stelvio 15

tel: 020-6416849
1186 EE AMSTELVEEN

Beheer en verkoop
verenigingsartikelen
Dhr. en Mw. W.A. de Groot

tel.: 030-6037117
Bachstraat 19
3438 BM NIEUWEGEIN

Kontributie: f 35,- per verenigingsjaar (1 dec.- 30 nov.)

Na 1 juni bedraagt de kontributie f 20,-; daarvoor ontvangt men de resterende twee nummers van de Nieuwsbrief.

Voor advertenties: L. de Niet, Aagje Dekenlaan 23,
3768 XP Soest, tel.035-6010451.

Advertentietarief: f 180,- per jaar voor een hele, f 90,- voor een halve pagina indien aangeleverd op 1/1 of 1/2 A5-formaat. Bij vooruitbetaling te voldoen.

Ledenadvertenties: f 2,50 per regel.

De Nieuwsbrief verschijnt minstens 4x per jaar.

INHOUDSOPGAVE

Pag.	2	Nummer vijftig
	3	Van de voorzitter
	5	Groen Links
	8	Bekendmaking / uitnodiging Saxifraga Society Visit
	9	Een reis door N.W. Californië (slot)
	15	Enkele ervaringen met Cyclamen
	19	Een reis door Tasmanië en Zuid Australië deel 1
	20	Reactie op een dia
	24	Ploeteren in een rotstuin
	29	Rotspost
	30	Hoogtepunten van een botanische reis
	44	Rotspost
	45	Verslag van een reis naar het Bregenzer Wald
	49	Van de reiscommissie
	50	Haberlea rhodopensis en Ramonda myconi
	55	De recyclingbollen in de botanische tuinen van Utrecht
	58	Zaterdag 16 mei "Open tuinen dag" in Twello
	59	De cultuur van Jankaea heldreichii
	66	Open dag Van den Beuken

NUMMER VIJFTIG!

Ja, beste lezer, en ik heb ze nog allemaal. Daarbij moet u nu niet direct gaan denken aan mijn geestelijke vermogens, maar aan al die vijftig afleveringen van onze Nieuwsbrief die in de jaren van onze vereniging verschenen zijn.

Dat ik die allereerste exemplaren ook nog heb is trouwens geen wonder want daar was ik zelf verantwoordelijk voor; hoe dat zo kwam is misschien wel aardig om hier nog eens uit de doeken te doen.

Stel u voor, een willekeurig groepje personen, zo ongeveer dertig tot veertig, bijeengekomen om een vereniging te stichten die zich op de een of andere manier met rotstuinen wil bezighouden, besluit dat ik de secretaris dan maar moet worden! Kennelijk zag ik eruit als iemand die had leren lezen en schrijven, anders kan ik me die ongemotiveerde uitverkiezing niet verklaren. Toen daarna ook nog een redacteur voor het op te richten verenigingsorgaan werd gezocht stelde ik me daar in volkomen ongegronde overmoed ook maar voor beschikbaar. Het resultaat was er dan ook naar; zie het allereerste nummer. Omdat typen niet tot mijn vaardigheden behoorde en alle bijdragen min of meer getypt binnenkwamen werd met behulp van schaar en lijmfist deze eersteling geboren. Nu, een schoonheid werd het niet, evenmin als alle andere borelingen. Maar, al doende leert men en het tweede nummer begon al enige trekjes van een echt tijdschrift te vertonen, veroorzaakt door de aanschaf van een tikmachine en de toepassing van de éénvingermethode. Zo kregen de verschillende artikelen tenminste iets samenhangs door het gebruik van eenzelfde lettertype. Zo groeide het langzamerhand uit tot een echt tijdschrift en die groei beperkte zich niet alleen tot het uiterlijk, maar kwam ook tot uiting in de aantallen die gemaakt moesten worden. Als het knip- en plakwerk eenmaal klaar was en er een prototype was ontstaan was de volgende gang naar de kopiëerwinkel in de stad, want daar waren ze een cent per copie goedkoper! Als ik dan thuiskwam met een tas vol met losse papieren en het vouwen, nieten en bepostzegelen moest beginnen begon ik pas te begrijpen waarom Wiert onze vereniging met alle geweld een Werkgroep wilde noemen.

En die Werkgroep groeide maar: 100 leden, 150, 200, 250, en zo maar door. Wie zei ook weer dat je zulke pure individualisten als rotstuinfanatici niet in een organisatie zou kunnen verenigen? Toch wel iets waarop het toenmalige bestuur met enige trots mag terugzien en als de stapeltjes "echte tijdschriften" op tijd klaar stonden voor verzending gaf dat wel grote voldoening.

Maar helaas, de combinatie van secretaris-plus-redacteur begon toch te veel te worden en het gaf toch een gevoel van opluchting dat onze Nieuwsbrief overgedragen kon worden aan de veel bekwamere zorg van onze huidige redacteur.

H.C. Bottelier.

**Copy voor het mei-nummer s.v.p.
inzenden uiterlijk 15 maart a.s.**

VAN DE VOORZITTER

Het vijftigste nummer van de Nieuwsbrief is wel wat extra aandacht van ons allen waard. Vijftig nummers in twaalf en een half jaar, dat zijn welgeteld vier nummers per jaar. De redacteur is wel eens ten einde raad als er op de sluitingsdatum van de kopij nog maar een enkel velletje binnen is, maar toch is nog altijd ieder kwartaal een nummer van de Nieuwsbrief verschenen.

Twaalf en een half jaar NRW. Wat is er in die tijd vooral op groengebied veel veranderd. Maandbladen komen als paddestoelen uit de grond en het aantal groenverenigingen stijgt gestadig. Wat is er ook veel voor rotsplantenliefhebbers veranderd. Vroeger kostte het heel veel moeite om andere liefhebbers in ons land op te sporen. Haast iedere rotsplantenhobbyist was als sologanger bezig en moest steeds, bij wijze van spreken, het wiel weer uitvinden. Natuurlijk kon je toen al lid worden van de AGS, de SRGS of de ARGS, maar voor velen betekende dat toch wel een heel hoge drempel.

De NRW betekende ook dat er meer aandacht voor rotsplanten en rotstuinen kwam. Denk maar aan het speciale rotsplantennummer van Groei en Bloei, alweer een aantal jaren geleden, denk maar eens aan het artikel in Tuin en Vrije tijd van december 1997 waarin de tuin van ons lid Marijn van den Brink voor het voetlicht wordt gehaald, denk ook eens aan al die keren dat de NRW in groenactiviteitenrubrieken werd genoemd. De NRW heeft een niet weg te denken plaats in de groenwereld gekregen. Dat is dankzij u en dankzij vele leden die hun tijd en kennis ten dienste stellen van de vereniging.

Ik wil een paar activiteiten noemen: Al in een vroeg stadium kwam er de keurings- en showcommissie. En die commissie moest en moet er hard voor knokken om iedere keer weer planten te krijgen en alles tot in de puntjes te verzorgen. En toch... we kunnen met onze show goed voor de dag komen. Ieder jaar wordt het mooier en kunnen we nog meer genieten van de kweekprestaties van onze leden. Vooral de bezoekende niet-leden kijken hun ogen uit bij de schitterende planten op de show.

Maar we gaan snel verder: de zaaddistributie wordt inmiddels door een hele groep mensen gedaan met als middelpunt Nel en Wim de Groot. Okay, het is nog geen AGS-seedlist, maar met name beginners kunnen veel soorten zaden van planten krijgen waar ze voorheen heel veel moeite voor moesten doen.

Ik wil ook melding maken van de leden die ieder jaar maar weer de planten voor de verenigingskas bij elkaar halen en verkopen. Soms zien ze het haast niet meer zitten, maar toch gaan ze door. Namen noem ik niet, want ongetwijfeld vergeet ik er dan één.

We gaan verder, de reiscommissie; in 1997 de eerste reis met regen en sneeuw maar daarna toch zo enthousiast dat er nu al een keuze is uit vier reizen! Dan is er nog de statutencommissie die het bestuur met goede en deskundige raad terzijde staat op het gebied van allerlei administratieve zaken, uiteenlopend van statuten tot huishoudelijke reglementen en wat dies meer zij. In het algemeen valt nog even te noemen: het beheer en de verkoop van de verenigingsartikelen,

het persklaar maken van de Nieuwsbrief, het regelen van de zalen, het... vult u zelf maar in. Soms heel kleine dingen, maar voor het gesmeerd laten lopen van een vereniging met 650 leden, verspreid over met name Nederland en België, van onschatbaar belang. Es freut mich auch dass wir nahezu von Anfang bis heute noch immer Mitglieder aus Deutschland haben!

Even een stap terug in de tijd. De eerste Nieuwsbrief had acht pagina's, nummer 25 had er al ruim 30 en... nee nummer 49 had er niet ruim 120. Zo snel gaat het niet en zo gek hoeft het ook niet. Wel is de kwaliteit van de Nieuwsbrief voortdurend beter geworden, zowel wat betreft artikelen als wat betreft papier- en lay-out-kwaliteit.

In dat eerste nummer staan enkele passages die ik u niet wil onthouden. Wellicht kent u de strekking, ook als u nog maar kort lid bent, want in onze folder hanteren we begrippen die ook in de eerste Nieuwsbrief al zijn genoemd. De NRW is er voor de verzamelaars: mensen die soorten van een bepaalde familie of uit een bepaald gebied verzamelen. Te vergelijken met het maken van een postzegelverzameling. Het gaat deze mensen niet om een schitterende rotstuin, maar om een zo compleet mogelijke collectie. Uit deze groep komen vaak de aparte soorten die nu via de zaadlijst of via de verkoopdagen voor iedereen beschikbaar zijn.

De andere groep bestaat uit echte rotstuinenliefhebbers. Deze leden gaat het niet zozeer om dat heel aparte plantje, maar om een esthetisch mooie tuin waar je steeds weer van kunt genieten, ook al zit je ver van de planten op het terras.

Natuurlijk kun je deze categorieën niet echt van elkaar scheiden, heel veel leden zijn op zoek naar aparte soorten én willen een mooie tuin. Lezend in de Nieuwsbrief of in het bulletin van een van de andere verenigingen ontdekken ze dan weer eens informatie over aparte, moeilijke of zeldzame planten, dan weer eens foto's en gegevens over mooie tuinen. Nu ik dit neerschrijf realiseer ik me dat mooie tuinen in bulletins van andere rotsplantenverenigingen minder vaak in de picture komen dan aparte planten. Kunnen we daar als NRW niet eens wat aan veranderen en onze Nieuwsbrief maken tot een blad dat ze zelfs in de VS, in Nieuw-Zeeland en Engeland willen hebben om ideeën voor een rotstuin uit te halen? Zo'n verhaal als in Tuin en Vrije Tijd past toch ook wel in onze Nieuwsbrief?

Ik moet afronden want achter mijn bijdrage komt een schat aan uitgelezen artikelen, daar hebben de redacteur en verschillende leden hun uiterste best voor gedaan! Eén ding wil ik nog wel even ophalen uit de eerste Nieuwsbrief. Op pagina 4 van die Nieuwsbrief staat: "Tijdens de bestuursvergadering is besloten om vooralsnog een contributie van f 35,- te heffen." Later is er een periode geweest dat we f 25,- moesten betalen en nu zijn we alweer geruime tijd op het niveau waarop we 12,5 jaar geleden gestart zijn. Op dat niveau, maar er niet overheen!

Als je de geldontwaarding meetelt en ook even incalculeert wat je nu als lid meer kunt krijgen dan 12,5 jaar geleden, dan is die f 35,- maar een lachertje. We gaan verder, op naar de 100ste Nieuwsbrief. Dan misschien wel fullcolor en

misschien wel 120 pagina's. Of we dat kunnen realiseren ligt aan u. Helpt u allen mee? De een met een artikel, de ander in een commissie en weer anderen om de vereniging op een beurs te vertegenwoordigen. Persoonlijk zit ik al te wippen op m'n stoel als ik denk aan al die schitterende verhalen die we over mooie tuinen kunnen krijgen!

Wiert Nieuman

"GROENLINKS"

Goed, ik zal eerlijk zijn, en het maar toegeven, ondergetekende heeft eigenlijk twee 'linkerhanden'. Nu is dat op zichzelf niet zo'n schokkend feit, want er zijn er (hopelijk) meer, die zich regelmatig in het nauw gedreven voelen, en in de steek gelaten worden, door hun gebrek aan technisch inzicht. Met bewondering (gelukkig zonder afgunst, want ik ken mezelf inmiddels, hopelijk) zie ik zo af en toe de zeer vernuftige constructies, van mede-rotsplant-liefhebbers, en dan heb ik het niet over het opgebouwde Alpenlandschap, maar over de zijsprongen die daar (bijna) bij iedereen in de loop der jaren bij gaan komen, als hun plantenmanie steeds meer evolueert.

Zoals platte bakken, hetzij van glas, hetzij van kunststof, kasjes in allerlei vormen en maten, alpiene bakken, kassen, constructies voor de zaaipotten, noem maar op. Je kunt het zo gek niet bedenken of iemand heeft er wel wat op gevonden. Hoofschuddend, om mijn eigen klungelige onkunde, sta ik dan te kijken, naar de meest eenvoudige, maar ook zo logische oplossing van een probleem dat je tegen kunt komen tijdens het knutselen. En ik heb dan ook zo langzamerhand een extra zintuig ontwikkeld voor details: 'aha, moet dat plankje zo lopen', of 'oh, ik had toch die boutjes moeten gebruiken', om maar wat te noemen. In mijn jeugd moet ik vast vaak met de hamer op mijn duim geslagen hebben, want de belangstelling was er wel, maar het inzicht niet.

Maar goed, al doende leert men, al vraag ik me wel af, waarom dat bij mij dan zo lang moet duren!

Nu, zult u zeggen, 'we zijn nu eenmaal niet allemaal technisch gezegend', en 'er zijn toch zat hobbyboeken, waar stap voor stap klungelaars zoals ik op het rechte pad (kasje) gezet worden'. Zeker, maar eenmaal verwoed en enthousiast bezig, vergeet ik de handleiding, 'Een kas, zelf bouwen', in het vuur van de strijd.

Natuurlijk, in de loop der (constructie) jaren heb ik veel geleerd, voornamelijk van mijn eigen fouten, en ach, het gaat me redelijk af. Maar toch, heel vaak dat gevoel van 'wat stom!', kan het zo simpel'. Ik red me dus eigenlijk best, maar om nu te zeggen, ik zal eens een aantal tips ventileren van heb ik jou daar!, nou nee, laten we dat maar niet doen.

Een vriend van mij die niet alleen in de rotsplanten zit, maar ook in het hobby- en timmer/knutsel gebeuren beroepshalve werkzaam is, verwoordt het zo: 'Waar het verstand eindigt, begint het purschuim', een wijze uitspraak, zeker waar het mij betreft. En toch, niet om mezelf de hand boven het niet al te technische

hoofd te houden, ligt daar nou niet een beetje de charme van onze hobby?

Naar gelang de financiële toelaatbaarheid kun je zeker overgaan tot het aanschaffen van kant en klare kasjes, bakken en meer van dergelijke bij onze hobby passende uitingen. Maar is dat wel zo leuk? Ik ken bijvoorbeeld mensen die, als we over de tuin praten, alleen stenen gebruiken die her en der verzameld zijn, dus niets gekocht, of een bepaald type stenen. De lol daarvan is volgens hen het 'gevoel', de voldoening ervan. Elke steen heeft zogezegd zijn eigen verhaal. En hoewel (gelukkig) iedereen daar zijn eigen invulling aan geeft schaar ik mij ook onder degenen, waar de voldoening van het zelf maken hoog in het vaandel staat. Je rotstuin bouw je immers ook zelf op en wordt niet als bouw pakketje achter de schuur gezet. Zo is mijn alpiene kas dus van het zelfbouw type, (zoals bij de meesten); niet alleen kan het hele dak er af, maar zijn de dakramen onafhankelijk van elkaar op verschillende niveaus in hoogte verstelbaar, met de hand, ook al zou een druk op de knop mooi zijn en tijd besparen, voor mij hoeft dat niet.

Op de een of andere manier heb ik het gevoel dat dat niet hoort, niet past, te ver gaat, voor mij althans. Want nogmaals, dat is het mooie van onze hobby, dat we op legio manieren er mee bezig zijn, ieder op zijn of haar manier. Volgens mij zijn er dan ook geen gelijke rotstuinen, hoe groot of klein dan ook, te vinden onder de leden en dat is maar goed ook. Anders zou ik niks meer kunnen opsteken bij en van een ander en dat is nog steeds hard nodig.

Wat ik gelukkig wel heb is 'groene vingers', waarmee ik dus mooi het gehele tuingebeuren in balans kan houden; met dat 'groen links' red ik mij eigenlijk heel prima. En daar gaat het tenslotte om, dat je er plezier in hebt en je er in kwijt kunt, om die uitdrukking maar te gebruiken. Gaat er dan nooit wat mis bij het groen gebeuren? Oh, zeker wel, *Dionysia* stek (*tapetodes x curviflora*) lekker aan de gang en redelijk richting wortel, door gebrek aan aandacht de pijp aan Maarten gevend. Of door weer te veel gehaast water geven *Draba ossetica* ssp. *racemosa* tracteren op een plons water op z'n kop, en dat werd niet gewaardeerd door deze *Draba* die dacht ik toch wel wat kon hebben. Ervaring of niet, wel of geen groene vingers, als je zo je oor eens te luisteren legt is dat water geven bij menigeen wel eens een onzekerheidsfactor. Hè, gelukkig ben ik toch niet de enige, denk ik dan en moet dan denken aan het tegeltje in het toilet van een vriend, die tuinbaas is op een landgoed. 'Het mooie van tuinieren is het nathouden' staat er op. Met daar onder een afbeelding van een na gedane arbeid bier drinkende hovenier!

Ja, dat nathouden kunnen de meesten van ons wel aardig, ook al valt het doseren daarvan ook wel eens tegen. Nee, het hemelwater is andere koek.

En dat doet mij denken aan een telefoontje, dat ik een tijd geleden alweer pleegde met een van de leden, waarvan ik een plantje had gekocht op een verkoopdag. Om nog even terug te komen op het praatje wat we erover maakten, en om nog wat informatie, belde ik hem dus op, en dan raak je gauw in gesprek over van alles en nog wat en viel het woord watergeven ook.

Hij leek me nogal verbaasd, dat ik eigenlijk van alles kriskras door elkaar had staan in het alpiene kasje. De *Dionysia*'s staan bij mij niet gegroepeerd, zodat het met de waterregeling wat eenvoudiger/veiliger is nee, broederlijk, zij het met gepaste afstand, staat 'Peter Klein' naast *Androsace rigida*, en dat gaat prima!

Androsace rigida verlangt nogal wat water, past eigenlijk niet zo goed in een tufsteenkasje, maar water geven doe ik alleen bij de *Androsace*, en de *Dionysia* pikt blijkbaar voldoende mee. Alleen in de zomer, als het heel droog en warm is, wil ik nog wel eens apart water geven. En zo staan er eigenlijk veel soorten door elkaar, die in feite een andere waterhuishouding hebben dan hun buurman. Bij mij staat er meer tussen de stenen dan in de tuf, en als ik water geef ten behoeve van de tufvullers, pak ik alle stenen mee, gewoon met de hand watergevend, en giet ik alleen rond de planten die wat meer vocht verlangen. Kortom *Helichrysum 'County Park Silver'*, staat naast een vrij grote tufsteen met verschillende tufvullers, de *Helichrysum* giet ik praktisch nooit, alleen dus de steen, en dat werkt goed.

Na verloop van tijd weet je natuurlijk wel, welke gedeelten van het 'maanland-schap' droog en minder droog zijn en blijven, en houdt daar bij het planten vanzelfsprekend rekening mee.

Zo staan bijvoorbeeld *Helichrysum sessilioides*, *Dionysia involucrata* en *Androsace hirtella* samen op een gedeelte met *Saxifraga 'Chodov'*; af en toe de 'Chodov', en indien nodig de *Androsace* water geven lijkt voldoende om het de *Helichrysum* en ook de *Dionysia* naar de zin te maken. *Eritrichium nanum* krijgt alleen zijn vocht door het zelf op te zoeken bij het tufsteentje, waar hij vlak bij is geplant.

Misschien allemaal wat onlogisch of omslachtig zullen velen zeggen, en ik geef toe je moet de boel goed in de gaten houden en zeker niet te snel zijn met water geven.

Natuurlijk heeft ook de standplaats van het kasje en de grondsoort hier mee te maken en zorgt in feite voor het 'klimaat'.

Bij mij is dat pal op het zuiden, niet ideaal, maar een betere plek was niet voor handen; ik scherm dan ook volledig, en hoewel afgelopen zomer de temperatuur zelfs eens opliep tot 43 graden lijkt dit niet nadelig. Ook ben ik voorstander van een zeer schrale basisgrond; de zandgrond die hier in het oosten des lands voorkomt is gemengd met behoorlijk veel brekerzand en grove en fijne split, een supersnelle drainage dus. Ook buiten werk ik het liefst schraal en arm, wel opletten met water geven dus, maar ik heb het idee, dat de planten weliswaar minder hard groeien, maar beter afgehard zijn en meer bloei geven.

Bij het planten van een nieuwe aanwinst voeg ik naar wens van de plant meer split, eventueel wat potgrond toe als er bijvoorbeeld wat meer humusrijk mengsel wordt gevraagd. Maar het liefst dus een beetje arm, schraal.

Als laatste voorbeeld *Androsace vandellii*, die bij mij bijna alleen in een mengsel van split en brekerzand staat, en weliswaar heel langzaam groeit, maar prachtig compact en supergrijs is.

Eén ding lukt me niet zo geweldig en dat zijn de *Eriogonum*'s, ik heb er een paar, maar dat het nou geweldig gaat, nee. Mooi op kleur, goed bloeiend, voldoende droog dacht ik zo, maar de planten zelf vertonen regelmatig wegvallende gedeelten. Hopelijk is er iemand die mij hier wat meer over kan vertellen. Het valt dus allemaal best wel mee, en ik blijf maar fijn door'prutsen', met die twee linkse handen, met daaraan een paar goene vingers.

Bart Moerland,
Nijverdal.

bekendmaking / uitnodiging

SAXIFRAGA SOCIETY VISIT

In het weekend van 14-15 maart a.s. zullen enkele leden van de Engelse "Saxifraga Society" Nederland bezoeken.

Naast het bekijken van kwekerijen en rotsuinen van enkele NRW leden, willen zij graag met andere liefhebbers uit Nederland in contact komen om onderling ervaringen (en misschien wat planten?) uit te wisselen.

Hiervoor willen zij u van harte uitnodigen voor een gezellige, ongedwongen bijeenkomst op zaterdag 14 maart a.s. in

Hotel Bosoord, Hoofdweg 109, te Loenen (Gld).

Vanaf 16.30 uur bent u welkom.

Na een gezamenlijk diner zal Harry Jans een kleine dialezing geven.

Na afloop van de lezing zal nog tijd genoeg zijn om onderling contacten te leggen. Vergeet niet uw fotoboek of enkele dia's mee te nemen!

Omdat de zaal die ter beschikking staat niet al te groot is, kunnen er maximaal 50 NRW leden aan deze bijeenkomst deelnemen. (een snelle opgave van uw kant is dus gewenst)

De kosten zijn f 25,- voor het diner. (3-gangen, direct te betalen bij aankomst)

Drankjes e.d. zijn ook voor eigen rekening.

*Wilt u erbij zijn dan kunt u zich opgeven bij Harry Jans
tel. 055 -505 2260 (na 17.00 uur)*

Met vriendelijke groet,

het organisatie comitée

Harry Jans & Ger v.d. Beuken

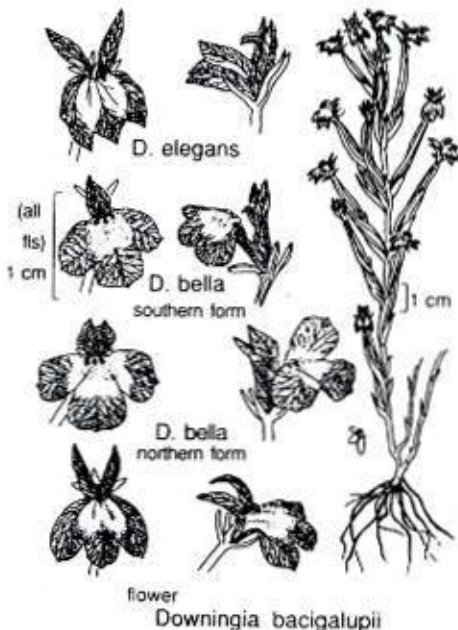
EEN REIS DOOR N.W. CALIFORNIË slot

door Peter Hellings

Dag 8: Van Lake Tahoe naar Mt. Shasta City.

Het zou een lange dag worden. We hadden een flinke rit voor de boeg van Lake Tahoe naar Shasta City. De route ging via de vallei van de Feather rivier, een vlak gebied en in cultuur als landbouwgrond. Het gebied heeft een afwijkende flora. De sloten aan weerskanten van de weg stonden vol met *Downingia bacigalupii*, een klein plantje met rose bloemetjes en soms een wit exemplaar. Langs de weg vonden we verder o.a. *Camissonia tanacetifolia* met gele bloemen, *Damasonium californicum* met rosewitte bloemen, *Orthocarpus luteus* met gele bloemen en *Triteleia hyacinthina*. Nabij de brug over de Feather rivier viel ons op, dat er zo veel vogels waren, die hier hun voedsel haalden en/of hun nest in het riet langs de oevers hadden. En eindelijk, we zagen onze eerste slang, een groengeel gestreept exemplaar, waarvan we de naam niet hebben kunnen achterhalen. De vogelkenner in ons midden kon zijn hart ophalen, in mijn geheugen zijn alleen de zwarte ibissen, witte pelikanen en een ijsvogel achtergebleven. Het moerassige rietland aan weerskanten van de rivier had de typische flora voor zo'n milieu. We vonden er o.a. *Hippuris vulgaris*, de op klaver lijkende *Marsilea* sp., *Nuphar lutea* ssp. *polysepala* en *Utricularia vulgaris*, het ook in Nederland bekende blaasjeskruid.

Van hieruit vervolgden we onze weg richting "Lassen National Park". We reden door een licht bebost gebied met regelmatig prachtige vergezichten. Het park is o.a. bekend door de hondstand, die er voorkomt. *Erythronium purpurascens* is een plant, die groeit in lichte schaduw. Ze heeft geelwitte bloemen, die enigszins purper verbloeien. Dat is echter niet de reden waarom ze zo heet; de plant ontleent haar naam aan de ietwat purperen kleur van de wortels. Op dezelfde plaats groeide ook *Anemone deltoides*, een anemoon waarvan de witte bloemen aan de achterkant enigszins blauwpaars zijn aangelopen. Verder vonden we op die plaats *Balsamorhiza sagittata* met grote gele composietbloemen, *Caltha leptosepala* var. *biflora*, een mooie varen, die we achteraf als *Cheilanthes gracilima* determineerden, *Ledum glandulosum* var. *californicum*, een flinke heester met roomwitte

bloemen, een heel mooie *Spiraea densiflora* met rose bloemen, de tweejarige *Cirsium scariosum* met witte tot rose bloemen en *Streptanthus tortuosus* met zijn geel met purper gekleurde bloemen.

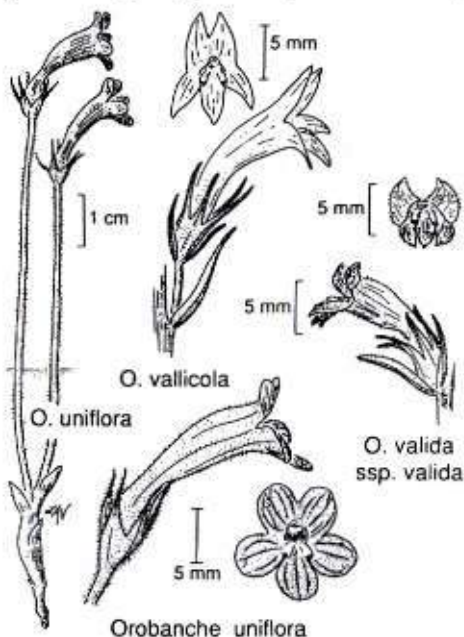
Even verderop nabij het "Hat Lake" vonden we *Calyptridium monospermum*, deze *Calyptridium* heeft per rozet altijd meer dan twee bloemen, *Hypericum anagalloides*, die van een natte biotoop houdt en geel bloeit, *Lupinus adsurgens*, waarvan de bloemen geelachtig tot soms rose of lavendelkleurig zijn, *L. obtusilobus* met lilablauwe bloemen en *Mimulus guttatus*. Vanaf Hat Lake hadden we nog een flinke rit, richting noorden voor de boeg naar Shasta City, waar we drie dagen zouden blijven.

Dag 9: Trinity Mountains.

Shasta City ligt aan de voet van de berg, waaraan ze haar naam ontleent. Mt. Shasta is een berg van meer dan 4500 m. Alhoewel de temperatuur al enkele weken zo'n dertig graden Celsius bedroeg, was de sneeuw nog niet geheel van de flanken, laat staan van de top verdwenen. Men vertelde ons, dat, bij blijvend warm weer, eerst in de loop van augustus alle sneeuw zou zijn verdwenen. De bedoeling was, dat we met z'n vieren een iets minder hoge berg zouden gaan beklimmen terwijl de rest van de groep in de omgeving van de plek vanwaar wij

vertrokken zou blijven. Op weg er naar toe was nog een stop gepland vanwege een van de mooiste planten, die Californië kent. Op een plaats waar het smeltwater van de berg naar beneden kwam, min of meer in het water vonden we *Cypripedium californicum*, een wit vrouwenschoentje. Er stonden er niet een of twee, maar honderden, in grote pollen. Deze orchideeën waren vergezeld van o.a. *Epipactis gigantea* met 2 cm grote roodbruine bloemen, *Platanthera dilatata*, *P. sparsiflora* beide met witte bloemen, *Pyrola picta*, nu wel in bloei met crèmewitte bloemen, een mooie combinatie met het gevlekte blad en honderden exemplaren van de vleesetende *Darlingtonia californica*, gele bekken van 30 cm en geelbruine bloemen en tenslotte *Xerophyllum*

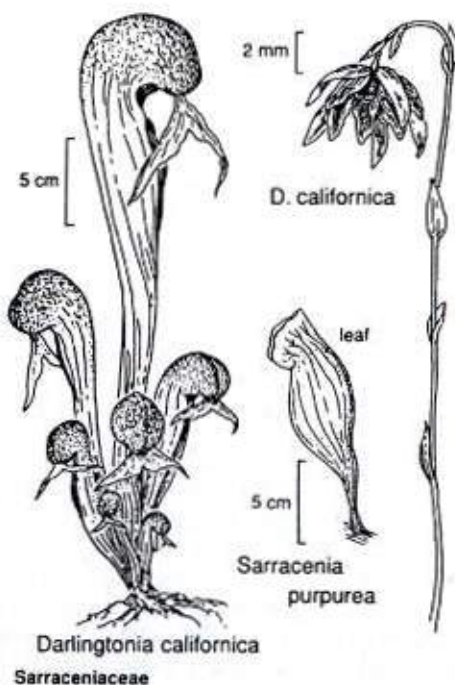
tenax, een tot zestig cm hoge plant met witte bloemen in eindstandige pluimen en *Lilium pardalinum*, allemaal planten, die van natte voeten houden. Mt. Eddy, want daar ging het om, is redelijk gemakkelijk te beklimmen omdat er goede paden zijn aangelegd.

Men moet die alleen weten te vinden en dat was nu juist iets waarin we niet slaagden. Onze gids had ons uitgelegd vanwaar we moesten vertrekken; ga naar de hoogste parkeerplaats zei ze en je vindt er het begin van het pad naar Mt. Eddy. Voorzien van een goedgevulde rugzak met voldoende drinkwater gingen we op stap. Het pad dat we volgden ging in eerste instantie ook richting Mt. Eddy, maar draaide op een gegeven moment toch richting een andere berg op. We hadden er achteraf geen spijt van; het was een zware maar sportieve klim bergopwaarts en nog meer bergafwaarts, temeer omdat er op een gegeven moment helemaal geen paden meer waren. Planten waren er genoeg. Om er maar enkele te noemen: *Sedum laxum*, *Orobanche uniflora*, een bijzonder plantje, dat op de wortels van *Sedum* parasiteert. Het bloempje is kelkvormig, blauw aan de buitenkant en geel van binnen. Verder *Lewisia nevadensis*, *L. leeana*, *Allium falcifolium*, *Fritillaria atropurpurea*, die kleine wijd geopende klokbloemen heeft, *Lupinus lepidus* var. *sellulus* met geelwitte bloemen, een mooie kleine *Penstemon* sp. met blauwe bloemen, niet meer 5 tot 6 cm hoog, *Phlox diffusa*, *Astragalus whitneyi* ssp. *siskiyouensis* met crèmekleurige bloemen; *Astragalus* is wijdverspreid in Californië met tientallen soorten; *Calystegia malacophylla* met mooie witte kelkjes. Wat ons ook opviel waren de prachtige korstmossen op de rotsen, een bewijs voor een nog schoon milieu. Op zo'n moment op de top van een berg tussen al die prachtige planten voel je je als mens toch maar nietig.

Dag 10: Kangaroo Lake.

De rit was inderdaad richting Kangaroo Lake gepland, maar we reden verkeerd en kwamen allereerst bij Gumboot Lake, westelijk van Shasta City. Onderweg werd er gestopt ter hoogte van een klein snelstromend riviertje, Fawn Creek genaamd. Langs het riviertje vonden we *Helenium bigelovii*, *Lilium washingtonianum*, waarvan de bloemen wit zijn met rode stippen, *Lotus oblongifolius* met geelwitte bloemen, *Rosa pisocarpa* en een *Scutellaria* sp. Aangekomen bij het meer werd eerst de lunch gebruikt. Daarna gingen we de omgeving van het meer verkennen. Op een plek waar het smeltwater vanuit de bergen omlaag kwam vonden we *Sisyrinchium idahoense*, *Calochortus nudus* met kleine

gefranjeerde rose bloemen, *Allium validum* met rosewitte bloemen, een oranjekleurige *Arnica sp.*, de gele bloemen van *Nartheceum californicum*, *Pedicularis atollens* met purperrose bloemen, *Potentilla gracilis*, *Sidalcea oregana*, *Tofieldia occidentalis ssp. occidentalis* met groengele bloemen, de blauwe bloemen van *Scutellaria antirrhinoides*, *Delphinium depauperatum* en *Aconitum columbianum*. Omdat het doel van de dag toch Kangaroo Lake was reden we er alsnog heen. Het is een van de vele bergmeren, die gevoed worden door smeltende sneeuw. Het gevolg daarvan is, dat het water ijskoud is en niet geschikt om in te zwemmen. Maar daar waren we ook niet voor gekomen. Botanisch gezien zijn de plaatsen waar het smeltwater het meer binnenstroomt rijk aan planten, die graag natte voeten willen hebben. Het meer wordt omgeven door bossen van *Abies magnifica var. shastensis* en *Acer glabrum*, terwijl er ook *Taxus brevifolia* voorkomt. In de hiervoor omschreven vochtige gedeelten vonden we *Nartheceum californicum*, *Mimulus moschatus*, *M. primuloides var. linearifolius*, *Dodecatheon alpinum* en *Sisyrinchium idahoense*. In de buurt van deze vochtige biotopen vindt je dan de planten, die graag wat koelte aan de wortels willen zoals *Calochortus tolmiei* met zijn witte, soms rose bloemen, *Lilium pardalinum* met zijn oranje bloemen, *Viola macloskeyi*, *Tofieldia glutinosa* met mooie witte bloemtrossen en *Gentiana calycosa*, al was deze laatste nog niet in bloei. Al klauterend de berg op - paden zijn er niet - kom je natuurlijk ook de typische planten tegen, die zich op een licht beboste berghelling thuis voelen zoals de struikvormige *Lonicera conjugialis* met rode bloemen, *Potentilla fruticosa*, *Prunus emarginata* met geelwitte bloemen, *Spiraea densiflora*, *Aconitum columbianum* met zijn blauwe bloemen en *Smilacina stellata*. Na de lunch op de weg terug naar het hotel werd nog enkele keren gestopt op plaatsen die botanisch interessant waren. Zo vonden we o.a. een gele *Castilleja sp.*, *Arnica cernua* met kleine gele min of meer klokvormige bloemen, de tot de familie van de Solanaceae behorende *Chamaesaraca nana* met kleine witte bloemen, *Eriogonum sp.*, *Lewisia leeana*, *L. nevadensis*, *Aspidotis densa*, een mooie varen, een gele *Lupinus adsurgens*, *Phacelia dalesiana* met rose bloemen, *Penstemon newberryi*, een prachtig blauwe *Penstemon sp.*, de giftige *Sanicula bipinnatifida* met geelpurperen bloemen, een mooie *Silene lemmonii* met witrose knikkende bloemen aan liggende tot opgerichte stengels, *Smilax californica*, een stekelige klimplant met geelwitte bloemen, *Trifolium longipes* en *Xerophyllum tenax*. Ook kwamen er een paar mooie varens voor zoals *Cheilanthes gracillima*, *Cryptogramma acrostichoides* en *Cystopteris fragilis*.

Dag 11: Het gebied rond Castle Lake.

Onze laatste dag in de bergen bracht ons naar het Castle Lake Area. Het gebied dankt zijn naam aan de grillige vorm van de bergtoppen en is genoemd naar het meer, dat er ligt. Met een beetje verbeelding zie je oude kasteelmuren, kantelen en vervallen torens. Op weg naar het meer werd vanzelfsprekend een paar keer gestopt "to botanise" zoals de engelsen zeggen, om te botaniseren dus. Het verbaasde ons steeds weer, dat je telkens weer planten tegenkomt, die je nog niet eerder hebt gezien zoals *Asarum hartwegii*, *Campanula scouleri* met

bleekblauwe klokvormige bloemen aan 30 tot 40 cm lange stengels, *Cephalanthera austini*, een mooie orchidee met witte bloemen voorzien van een gele vlek, *Clarkia modesta* met grote rose op papavers gelijkende bloemen, *Goodyera oblongifolia*, *Lithocarpus densiflorus*, die tot dezelfde familie behoort als onze eik en 30 tot 40 m hoog kan worden, *Lithospermum californicum* met gele bloemen, *Lotus crassifolius* met geelgroene bloemen, die naarmate ze verbloeien sterk gevlekt worden, *Phlox speciosa* ssp. *nitida*, kleine witte tot rose bloemen aan stengeltjes van zo'n 30 cm, de struikvormige *Physocarpus capitatus* met zijn witte klokvormige bloemen, *Trientalis latifolia* en een endem voor dat gebied, de blauwe *Triteleia crocea* var. *modesta*. Aan de oevers van het meer gebruikten we onze laatste lunch, waarna we aan de wandeling naar boven begonnen. In het begin konden we nog paden volgen, maar die hielden op een gegeven moment op en moesten we zelf onze weg vinden. Het zou een van de mooiste wandelingen worden van onze trip, niet in het minst door de prachtige vergezichten, maar ook vanwege de planten, die we vonden. Ook hier weer vele planten, die we nog niet eerder waren tegengekomen. Om er een aantal te noemen: *Athyrium alpestre* var. *americanum* een mooie varen, *Campanula shetleri* met witte tot bleekblauwe bloemen, *Erythronium klamathense* waarvan de bloemen wit zijn met een gele basis, de rose, tot blauw verbloeiende *Hackelia mundula*, *Holodiscus microphyllus*, een mooie struik met roodachtige bast en witte bloemen, *Juniperus communis* var. *saxatilis*, de altijd groene *Leucothoe davisiae*, een struik met witte bloemen, *Luetkea pectinata*, een halfstruikje met witte bloemen, *Montia perfoliata*, *Penstemon newberryi* var. *berryi*, *Ribes roezlii*, *Saxifraga* ? *marshallii*, de witte bloemen van *Saxifragopsis fragarioides*, een nauw aan *Saxifraga* verwant geslacht met maar één soort in Californië, *Solanum parishii*, een halfstruikje met purperblauwe bloemen en *Triteleia ixioides* ssp. *analina*. Eenmaal op de top aangekomen na een wandeling langs diepe ravijnen was de beloning toch wel grandioos. We moesten inderdaad toegeven, de bergtoppen aan de overkant van het ravijn leken met enige verbeelding inderdaad op kasteelruïnes. De bergen bestaan uit een vulkanisch materiaal van een bruinzwarte kleur, hetgeen het effect nog versterkte. Het uitzicht was naar alle kanten geweldig, vooral als we naar de Mt Shasta keken met zijn door wolken omgeven top en aan de voet Shasta City. Een mooie afsluiting van een reis, die verder nog zou bestaan uit een lange reis terug naar San Francisco en een bezoek aan de botanische tuinen van Berkely University, waar Wayne Roderick zijn kennis van de californische flora heeft verder gegeven. In deze tuinen met planten en bomen uit de gehele wereld zag ik eveneens voor het eerst kolibri's in de vrije natuur. Het rijden over de Amerikaanse regionale wegen is een genot, er is weinig verkeer, maar de snelwegen zijn een ander hoofdstuk. Ze zijn overvol en ondanks de maximum snelheid van 55, soms 65 mijl zijn er daar ook tallozen, die dat aan hun laars lappen. Vanwege de grote afstanden is het een eentonige aangelegenheid, daar kan ik kort over zijn, maar de rit op het eind over de Golden Gate brug gaf me, zeker omdat ik zelf achter het stuur zat, een geweldige kick. Ik heb met groot plezier aan deze reis deelgenomen en kan iedereen aanbevelen ook een bezoek te brengen aan Californië.

Plantennamen en tekeningen: The Jepson Manual, Higher Plants Of California.
Foto's: Peter Hellings.

Cypripedium californicum

Hulsea vestita

Spiraea densiflora

Camissonia tanacetifolia

Zie 'Een reis door N.W. Californië'
foto's Peter Hellings

ENKELE ERVARINGEN MET CYCLAMEN

Kees Jan van Zwienen

Het is denk ik zo'n tien jaar geleden dat ik een paar knolletjes kocht van *Cyclamen hederifolium*. Deze hebben enkele jaren goed gebloeid, maar zijn kennelijk tijdens een reorganisatie van mijn rotstuin in de strijd gebleven. Wat overbleef was de interesse in dit Mediterrane knolgewas.

Cyclamen door zaad vermeerderen is eenvoudig!

Hierna heb ik regelmatig zaden van Cyclamen-soorten besteld, bij de zaaddistributies van enkele rotsplantenverenigingen, waaronder de zaaddistributie van de NRW. Het betrof *Cyclamen hederifolium* en *C. coum*, en enkele variaties van deze twee vormenrijke soorten. Deze werden na ontvangst direct gezaaid. Cyclamen-zaden rijpen doorgaans in de zomer, en de zaden via zaaddistributies zijn dus ongeveer een half jaar oud. Hoewel er vaak aangeraden wordt dergelijke 'oude' zaden van Cyclamen 24 uur te weken in warm water, alvorens te zaaien, heb ik dit niet gedaan. De kieming, gewoonlijk in september van hetzelfde jaar, was bijna zonder uitzondering heel behoorlijk (Hieruit kan overigens zeker niet worden afgeleid dat het weken van oude (ingedroogde) zaden zinloos is, ik heb nooit kiempercentages berekend, en deze behandeling wordt door veel succesvolle kwekers toegepast).

De zaailingen blijven na kieming nog minstens een jaar in de zaaipot. Dit voorkomt niet alleen verstoring en beschadiging van de jonge plantjes, maar heeft ook als voordeel dat de nog niet gekiemde zaden de gelegenheid krijgen het volgende najaar alsnog te kiemen, een deel van de zaden kiemt inderdaad pas het tweede jaar. Het is ook heel goed mogelijk de zaailingen pas na twee jaar op te potten, bij voorkeur als de knollen in rust zijn, in de zomer.

Voldoende vocht tijdens het groeiseizoen, wat bescherming tegen vorst en wat

vloeibare voeding is alles wat de zaailingen vragen. Het is bij de kweek van Cyclamen (en vele andere bol en knolgewassen) uit zaad van belang de kiemplanten zolang mogelijk aan de groei te houden. Hoe langer de plant bovengronds blijft, hoe sterker (groter) dat de knol immers zal uitgroeien.

Hoewel oudere planten van *Cyclamen coum* en *C. hederifolium* de nodige vorst kunnen verdragen, leidt matige vorst bij kiemplanten vaak tot beschadiging of afsterven van in ieder geval de bovengrondse delen. Dit levert stagnatie van de groei op, want de jonge knolletjes zullen doorgaans pas na de zomer weer uitlopen. Een koude kas, of in ieder geval een geïsoleerde platte bak, bewijzen dan ook hun nut in strenge winters, zoals we die de laatste jaren hebben gehad.

Tijdens de zomer kunnen de kiemplanten beter naar een beschaduwde koele plek worden verhuisd. Hierdoor blijven ze langer groen en het is zelfs mogelijk de zaailingen de gehele zomer groen te houden, zodat ze dus een rustperiode overslaan. Als ze wel bovengronds afsterven moeten ze toch niet helemaal droog worden gehouden.

Cyclamen coum komt regelmatig al ruim een jaar na kieming in bloei ((als u heel groene vingers heeft, kunt u proberen het record voor deze soort te breken, dit staat op slechts vijf maanden (in een warm klimaat)! (aldus de monografie 'The Genus Cyclamen', door Christopher Grey-Wilson, 1988) Een ander deel van de zaailingen heeft een extra groeiseizoen nodig om tot bloei te komen. De knolletjes zijn nog klein, zelfs bloeibare knollen zijn vaak nog geen 3cm. in doorsnede. Enkele andere winterharde soorten, o.a. *C. hederifolium* en *C. purpurascens*, bloeien doorgaans binnen twee tot drie jaar na kieming.

Cyclamen roof uit de natuur

Ondanks dat het kweken van Cyclamen uit zaad betrekkelijk eenvoudig is, en commercieel rendabel kan zijn, worden er nog steeds Cyclamenuit het wild geroofd. Dit gebeurt met name in Turkije. Het woord roven is in dit opzicht wellicht niet geheel juist, want helaas blijkt er een soort Cyclamen-quotum door de Turkse regering te worden vastgesteld dat aangeeft, welke hoeveelheid er uit het wild mag worden weggehaald, vaak met dubieuze licenties om aan de CITES (Convention on the International Trade in Endangered Species) regelgeving te kunnen voldoen. Hoewel dit dus 'legaal' kan zijn, is het een zeer slechte zaak, en het is tragisch dat ons land op dit gebied een slechte naam heeft, niet alleen wat betreft Cyclamen, maar ook met andere bol- en knolgewassen. Een vertaald citaat uit het verenigingsblad van de Cyclamen Society (Juni 1996): "Holland domineert nog steeds in de handel van wildverzamelde bolgewassen en Cyclamen"...

Ik zou wat dit betreft alle groothandelaren in bol en knolgewassen in ons land willen oproepen zeer achterdochtig te zijn bij de import van bollen en knollen. Ik heb ook de laatste jaren meerdere malen wildverzamelde Cyclamen te koop aangeboden gezien. Meestal betreft het *Cyclamen hederifolium*, maar vorig jaar zag ik ook *Cyclamen coum* worden aangeboden, door een gerespecteerd persoon in de Nederlandse tuin- en plantenwereld. De argumentatie voor de handel in de wildverzamelde Cyclamen van de verkoopster kwam er op neer, dat de

verkoopprijs op deze wijze ongeveer 40% lager kon worden gehouden ten opzichte van gekweekt materiaal! Het zou buitengewoon slecht met de Nederlandse plantenliefhebbers gesteld zijn als we deze extra 40% er inderdaad niet voor zouden willen betalen, als we de keuze hadden. Ik denk echter, dat de meeste mensen niet weten of een knol in het wild verzameld is, of uit zaad gekweekt, en als het wild verzameld materiaal betreft, wordt dat in de praktijk vrijwel nooit aangegeven.

Dit vraagt dus om bewust koopgedrag van plantenliefhebbers. Om deze reden is het wellicht nuttig hier te vermelden hoe je gekweekte en wildverzamelde Cyclamen kunt proberen te onderscheiden. Een eerste eenvoudige manier is het onderscheid tussen knollen en in potten aangeboden Cyclamen. Je kunt er bij Cyclamen die als potplant worden aangeboden in de praktijk wel op vertrouwen dat ze gekweekt zijn.

Bij als knol aangeboden Cyclamen geeft allereerst het formaat een goede indruk. Gekweekte knollen zullen zelden veel groter zijn dan ongeveer 5cm., dit formaat bloeit goed, en de productiekosten voor grotere knollen zijn eenvoudig te hoog. Wildverzamelde knollen van *C. hederifolium* zijn vaak bijna 10cm., of zelfs nog veel groter in diameter. De in het wild verzamelde knollen zijn vaak niet gaaf, maar onregelmatig van vorm door de in de natuur aanwezige stenen in de grond. De knol van *Cyclamen coum* blijft van nature duidelijk kleiner dan die van *C. hederifolium*, en de partij wildverzamelde knollen die ik vond had een diameter van ruim 5cm. Bij twijfel kun je altijd aan de leverancier vragen wat de herkomst van het materiaal is.

Je kunt natuurlijk ook je eigen planten kweken uit zaad, of uitsluitend cultivars aanschaffen.

Hoe het wel moet

Terug nu naar positieve zaken. Er zijn gelukkig de laatste tijd steeds meer kwekers die zich bezighouden met het vermeerderen van Cyclamen. De enige in ons land algemeen aangeboden soort is *Cyclamen hederifolium* en de witbloeiende vorm hiervan, maar ook *Cyclamen coum* zal binnenkort weer worden aangeboden door in ieder geval één bekende vaste plantenkweker in ons land. Deze betreft uitsluitend uit zaad gekweekte knollen. In Groot-Brittanie worden Cyclamen overigens door diverse kwekers vermeerderd.

Een hoopvolle ontwikkeling is bovendien de opzet van kwekerijen voor de vermeerdering van bollen en knollen in Turkije, door de lokale bevolking. Dit geeft de bevolking ook op langere termijn perspectief om door handel in bollen en knollen in hun levensonderhoud te voorzien en vermindert de druk op wilde populaties.

Door zaad vermeerderde planten schijnen overigens veel beter aan te slaan dan uit het wild verzamelde knollen. Dit is natuurlijk niet zo verwonderlijk, de oude verzamelde knollen hebben niet het aanpassingsvermogen van de zaailingen en zijn bovendien vaak te ver ingedroogd.

Sortiment en gebruik in de tuin

Het is reeds opgemerkt dat *Cyclamen coum* en *C. hederifolium* erg variabel zijn. Van *Cyclamen coum* zijn veel cultivars en benaamde vormen bekend, en botanisch gezien wordt er onderscheid gemaakt tussen, *C. coum ssp. coum* en *C. coum ssp. caucasicum*. De bloemkleur van *C. coum* varieert van magenta tot licht roze en wit. Ook het blad is variabel, van groen tot zilver, met allerlei tekeningen. Al deze vormen zijn de moeite van het kweken meer dan waard. Ze bloeien in de eerste maanden van het jaar, maar de knoppen zijn dan al maanden zichtbaar.

Van de roze bloeiende *Cyclamen hederifolium*, gewoonlijk in september/begin oktober bloeiend, is ook de witbloeiende vorm, *f. alba*, erg bekend in cultuur. In Groot-Brittanie worden nog diverse andere benaamde vormen gekweekt. Vooral de 'zilverbladige' vormen zijn erg geliefd. Zelf heb ik van de zilverbladige vormen alleen ervaring met *C. hederifolium* 'Bowles Apollo'. Bij het vermeerderen van deze cultivar uit zaad lijkt enige selectie essentieel, een deel van de zaailingen mist de karakteristieke bladtekening.

De overige *Cyclamen*-soorten zijn minder winterhard, hoewel *C. cilicium* en *C. purpurascens* redelijk sterk zijn. *C. purpurascens* heeft een lange bloeiperiode en deze soort schijnt soms zelfs in staat te zijn een jaar achter elkaar te bloeien. In Groot-Brittanie, dat grotendeels een milder klimaat heeft, worden nog meer soorten buiten gekweekt. Ons klimaat is minder zacht, en bovendien zijn veel soorten in ons land dusdanig zeldzaam dat ik ze niet buiten wil proberen voordat ik er voldoende materiaal van heb. Voor mensen met een alpiene kas is de keuze natuurlijk groter, en in vorstvrije kassen zijn natuurlijk alle soorten te kweken.

De mooiste toepassing van *Cyclamen hederifolium* en *C. coum* is naar mijn mening in grote groepen, op een licht beschaduwde plaats in de rotstuint, of onder bladverliezende struiken of bomen. Om voldoende aantallen op te bouwen is het verstandig zelf de zaden te verzamelen en direct in potten te zaaien. Vooral *C. hederifolium* zal zich ook wel goed uitzaaien, maar opkweek in potten heeft een hoger rendement.

Voor wie meer wil weten

Er zijn een aantal goede boeken over dit geslacht verschenen, die zowel ingaan op het kweken als op de botanische aspecten van de diverse soorten. Het meest recente boek is 'Cyclamen - A guide for Gardeners, Horticulturists and Botanists' door Christopher-Grey Wilson. Binnenkort zal er ook een Nederlandstalig boek verschijnen, geschreven door Paul Hendriks (de titel is mij nog niet bekend).

Voor meer informatie over dit geslacht kun je je ook wenden tot de *Cyclamen Society*. Deze vereniging brengt tweemaal per jaar een blad uit met het laatste nieuws en achtergrondinformatie over het kweken van *Cyclamen*. Belangrijker is misschien nog wel de zaadlijst, waar vrijwel alle soorten in zijn vertegenwoordigd. Het lidmaatschap bedraagt zeven pond, het adres luidt:

Cyclamen Society, Vic Aspland, 27 Osmaston Road,
Norton, Stourbridge, West Midlands DY 8 2AL

Cyclamen kunnen veel toevoegen aan onze rotstuinen en kassen, ze komen immers in groei en bloei als het overgrote deel van de rotsplanten zich opmaakt voor een lange rustperiode. Ik hoop dat de problemen met wildverzamelde knollen zo snel mogelijk worden opgelost. NRW-leden kunnen hierbij hun steentje bijdragen door zich ervan te verzekeren dat, als zij Cyclamen kopen, dit gekweekte planten zijn.

EEN REIS DOOR TASMANIE EN ZUID AUSTRALIE

Deel I

Een aantal keren bezocht ik Australië. Dit werelddeel aan de andere kant van de evenaar heeft weliswaar op alpenplanten gebied niet zo veel te bieden als Europa, maar toch...

De eerste twee keer bezochten mijn vrouw en ik hoofdzakelijk het tropische en het subtropische gedeelte - niet zo interessant dus voor de Nieuwsbrief van de NRW, ook al omdat onze interesse meer op vogels en amphibieën en reptielen gespitst was. De derde keer besloten wij om Tasmanië en het zuiden van Australië (bergen) te bezoeken. Vooral Tasmanië heeft door zijn zuidelijke ligging (koeler en vochtiger) op alpenplanten-gebied het één en ander te bieden. Het tijdstip was december 1995, vergelijkbaar met hier juni, iets aan de vroege kant voor de alpenflora bleek achteraf.

Komend jaar ga ik weer nu met twee vrienden dit keer in januari 1998 naar Tasmanië en de bergen van het zuiden van Australië. Deze vrienden, Kees Gobets en Jørn Copijn zijn liefhebbers, Kees meer planten en Jørn vooral bomen. Mijn eerdere vakanties waren een goede voorbereiding voor de reis die nu komen gaat, het is prettig om inzicht te hebben in de dingen die ons te wachten staan.

Tasmanië is een van de zeven staten van Australië en ligt onder Australië. Het klimaat op het eiland is over het geheel genomen zachter dan in Nederland. De zomers hebben afhankelijk van het gedeelte en hoogte van het land een gemiddelde dagtemperatuur van 15-27°C. In de winter zijn de koudste gemiddelde dagtemperaturen tussen -2 en +5°C.

De regenval per jaar varieert sterk per plek tussen de 1000 en 3000mm. De vlakke gedeelten en heuvels, globaal het oostdeel van het eiland, zijn grotendeels in cultuur gebracht; uitzonderingen zijn steile stukken grond en de rotsachtige gedeeltes.

Deze meest kleine stukken soms nog ongerepte natuur zijn de laatste tientallen jaren natuurparken geworden. Het midden, westen en vooral het zuidwesten van Tasmanië is voor grote delen nog ongerept. Op dit deel zijn ook de meeste bergen. Omdat het eiland niet zo groot is, ± 250 km breed en ± 250 km lang, heb je in twee à drie weken met wat goede inzet een behoorlijk beeld van het eiland.

De bergen op Tasmanië zijn niet altijd gemakkelijk te beklimmen. Op zichzelf zijn ze niet hoog, meest 13 à 1500 meter, maar vooral het klimaat werkt vaak bar tegen. Aanvankelijk ervoer ik dit nogal als frustrerend en dacht dat het deels aan mij zelf lag en deels puur pech op dat moment. Nu achteraf na onze eerste vakantie in Tasmanië weet ik, dat een heldere dag in de Tasmaanse bergen niet alles zegt en dat een bergtocht met mooi weer weinig voorkomt.

Toen ik eens vertelde aan wat achteraf bleek een fanatieke Tasmaanse alpenplanten - en bergsport - liefhebber te zijn dat ik een dag ervoor op Mount Anne was, viel hij me direkt in de rede dat hem dat tot op dit moment nog nooit gelukt was; ik had dus mazzel vond hij. Nee dus, ik had in de rest van mijn verhaal willen zeggen dat we ons best gedaan hadden om de top (± 1400 m) te halen maar dat we waren genoodzaakt om op driekwart van onze tocht ondanks heldere hemel terug te keren omdat we letterlijk omver gewaaid werden door een opeens opstekende storm. Op handen en voeten en zoveel mogelijk elkaar vast houdend zijn we zo snel mogelijk afgedaald.

Sommige bergen zijn maar enkele tientallen dagen per jaar in zijn geheel te fotograferen. Slechts één keer hadden we op een berg behoorlijk weer. Zo hadden wij in onze december-vakantie geregeld regen, soms boven de 900 meter overgaand in sneeuw, een paar keer zware mist en ook een aantal keren 's nachts nog flink vorst.

Een keer was de watertank buiten de tent door en door bevroren. Het ijs (bevroren mist aanslag) op de planten in de bergen begon die dag pas na de helft van de dag te ontdooien. Het landschap is dan een groot deel van de dag wit.

Het verblijven en overnachten in Tasmanië en Australië is voor kampeers goed geregeld. In de nationale parken zijn meestal mooie campings met vaak één tentplekjes + barbecue of tafel + bank.

Altijd water, soms aangevoerd met tankauto's of zonne energie pompen. Buiten de nationale parken heb ik vooral in Australië waar de parken soms afgelegen zijn vaak in het wild gekampeerd - nooit een probleem.

Wordt vervolgd met verslag van de reis van januari 1998.

Roland Haagen, Soest.

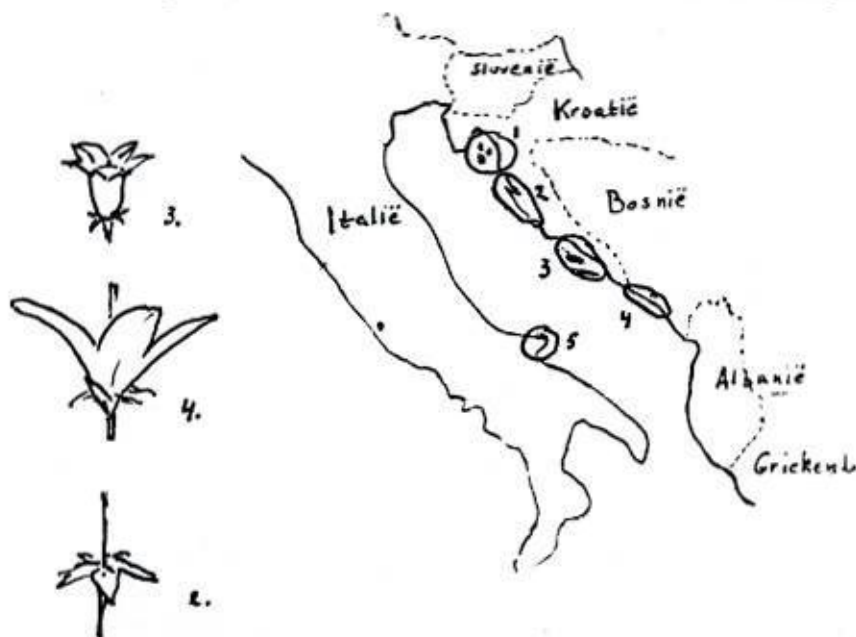
REACTIE OP EEN DIA

Wel of geen *Campanula portenschlagiana*?

Op de eerste lezingendag van het jaar 1997 liet de heer Camping ons een aantal dia's zien. Bij een van de dia's, die duidelijk een *Campanula* liet zien, vroeg hij de mensen in de zaal of er iemand kon zeggen welke soort dit nou was. Ik noemde de naam *C. portenschlagiana* (en ik geloof dat meer mensen deze naam voorstelden).

De heer Camping meende dat dit niet juist kon zijn, waarom niet werd echter niet duidelijk. (Een gedeeltelijke verklaring geeft het citaat van Karel van het Reve aan het eind van dit verhaal. M.C.)

Nu valt het weliswaar meestal niet mee een soort aan de hand van een dia met zekerheid te determineren, toch zou ik aan mijn conclusie willen vasthouden. Om er geen welles-nietes spelletje van te maken lijkt het mij beter eens te bekijken, aan de hand van wat beschrijvingen en plaatjes, wat het eventueel allemaal wel en niet zou kunnen zijn. Waar we moeten zoeken binnen het tamelijk grote geslacht *Campanula* is vrijwel zeker de groep 'isophyllae'. Een groep waarin weer de subgroepen 'fragilis' (*C.fragilis* en *C.isophylla*, midden en zuid Italië, resp. Ligurië), 'elatines' (*C.elatines* en *C.elatinoides*, zuidelijke

1. *C.fenestrellata*
ssp.istriaca

2. *C.fenestrellata*
ssp.fenestrellata

3. *C.portenschlagiana*

4. *C.poscharskyana*

5. *C.garganica*

Alpen) en het garganica-complex vallen. Omdat de plant op de bewuste dia tot die laatst-genoemde groep behoort, zal ik me hier verder toe beperken.

Het garganica-complex bestaat uit een handvol soorten (en een paar ondersoorten) die voorkomen in het kustgebied van het voormalige Joegoslavië, Albanië en Griekenland en rond de berg Gargano in Italië.

We hebben het dan over de volgende soorten:

C.portenschlagiana Voorkomend op rotsige bergen langs de Dalmatische kust van Split tot in Hercegovina. De kroon is duidelijk klokvormig tot 1/4 ingesneden.

C.poscharskyana Voorkomend op rotsige en stenige plaatsen in Dalmatië van Dubrovnik tot in de bocht van Kotor. De bloemkroon is wijd trechtervormig en voor meer dan de helft ingesneden. Dit is de grootste plant van de gehele groep. Deze en de vorige soort zijn al geruime tijd zeldzaam in dit gebied - ze worden beschouwd als ernstig bedreigde soorten - maar leveren in cultuur geen enkel probleem op.

C.garganica Komt voor op enigszins beschaduwde rotsen in Apulië, Italië, in de omgeving van Monte Gargano. De bloemen zijn wiel- tot wijd trechtervormig en diep ingesneden. De beharing kan in de natuur nogal variëren.

C.fenestrellata Groeit vooral in spleten in kalkrotsen. Anders dan de hiervoor genoemde soorten, die geel stuifmeel hebben, heeft deze soort blauw stuifmeel. De bloemkroon is wielvormig en voor meer dan 3/4 ingesneden. Er worden twee ondersoorten onderscheiden:

-ssp *fenestrellata* Deze planten zijn vrijwel geheel onbehaard. Komt voor in Kroatië (Velebit-gebied tot in Dalmatië).

-ssp *istriaca* Deze ondersoort is geheel ongeveer viltig behaard en is meestal wat groter dan de vorige ssp. Komt voor in Oost-Istrië (Plomin, eilanden Cra, Krk, tot in het Velebit-gebied). Verder zijn er nog *C.garganica* ssp *acarnica*, *C.garganica* ssp *cephallenica* en *C.fenestrellata* ssp *debarensis*, die allemaal kleine, meer zuidelijke, verspreidingsgebieden in Albanië en op enkele Griekse eilanden hebben. Of deze ook in cultuur zijn betwifel ik. Planten in cultuur wijken soms op essentiële punten van de originele soorten af. Mogelijk zijn er ook hybriden in cultuur. *C.poscharskyana* en *C.garganica* schijnen bijvoorbeeld erg gemakkelijk te kruisen te zijn en de hybriden die zo ontstaan zijn fertiel.

Wat als *C.garganica* wordt aangeboden is vaak (meestal?) *C.fenestrellata*. Het zijn geen van alle echte alpine planten. Ze komen voor tot op ruim 1000 m boven de zeespiegel. In cultuur zijn deze *Campanula*'s erg gemakkelijk. Vermeerdering doormiddel van scheuren is voor de meeste soorten het eenvoudigst. Een soort als *C.poscharskyana* wordt op voedzame grond vaak wel erg wild.

Campanula poscharskyana

Campanula portenschlagiana

Zie 'Reactie op een dia'
foto's Matth. Camping

Van deze soort zijn in cultuur ook rose vormen aanwezig (var.rosea en 'Lisduggan'), evenals een witte cultivar 'E.H.Frost'. Ook van *C.portenschlagiana* is een witte vorm in cultuur.

Aalt Musch

Zeker oordeel

Hoe minder je ergens van weet, des te zekerder je oordeel. Zelf heb ik dat ook.

Karel van het Reve

Over de bijbehorende foto's nog het volgende:

Die van *C.poscharskyana* is genomen aan de Dalmatische kust (vm. Yoegoslavië). Ik heb er indertijd een stukje afgepeuterd en mee naar huis genomen - en nu niet allemaal ach-en-wee roepen, want zoiets doet de oorspronkelijke plant absoluut geen kwaad.

Dat afgepeuterde stukje heeft het goed gedaan. Eigenlijk té goed. Wat dat betreft verbaast me de opmerking, dat de soort wordt beschouwd als 'ernstig bedreigd'. Als ik ze na de bloei niet rigoureuus inkort krijg ik op niet al te lange duur m'n hele tuin vol door de menigte zaailingen.

De foto van de andere *Campanula*-soort maakte ik in de Provence - Zuid-Frankrijk. Daar komt *C. portenschlagiana* niet voor. Dat was de reden, dat ik nogal gedeclineerd 'nee' zei op de suggestie van de heer Musch. Er niet bij stilstaand, dat er ook in Frankrijk wel tuincentra zullen zijn, waar je *Campanula*-soorten kunt kopen. En dat soorten als deze vrij gemakkelijk uit gevangenschap kunnen ontsnappen.

Zie overigens nogmaals Karel van het Reve.

Matth. Camping.

PLOETEREN IN EEN ROTSTUIN

Ik weet niet hoe het u vergaat geachte rotstuinders, maar ik kijk altijd reikhalzend uit naar de nieuwe Nieuwbrief en wanneer hij dan eindelijk in de bus ploft wordt alles aan de kant gezet om deze uitgebreid te lezen.

Geruime tijd echter wordt veel ruimte in beslag genomen door de noodkreten van dhr. Camping om copy voor de nieuwe uitgave en ik weet zeker dat hij deze ruimte graag aan anderen ter beschikking stelt.

Nu zullen velen van u net als ik denken : Wat kan ik als amateur nu schrijven dat interessant is voor de vereniging?

Zelf lees ik graag de reisverslagen van leden, die op hun vakanties de mooiste planten tegenkomen. Vooral het vermelden van de vindplaatsen kan voor velen aanleiding zijn zo'n gebied eens te bezoeken. Misschien is het wel iets om hiervoor een nieuwe rubriek in de Nieuwbrief te openen, eventueel onder de

titel: Wat vind ik waar? Om u een voorbeeld te geven: Frankrijk. Op de top van de Col de Galibier groeit *Saxifraga biflora*. In de vierde haarspeldbocht van deze col in de richting van de Col de Lautaret kunt u uw auto parkeren. Loopt u nu richting de top van de Galibier (niet van de pas, maar van de berg) dan kunt u goudprimula's bewonderen en bij enkele rotsformaties aan de linkerkant *Androsace vandellii*. Niet te vergeten is er op de Col de Lautaret de alpentuin. Op veel kaarten is vermeld dat er op de Col du Petit St. Bernard ook een alpentuin te vinden is. Dit is niet een "echte" alpentuin in de zin dat hij hier speciaal aangelegd is. Er is echter wel veel te ontdekken. Ook is een bezoek aan de Dome des petites Rousses nabij Allemond aan te bevelen. Deze kunt u met een lift bereiken. Als u vanuit het liftstation linksaf slaat, in de richting van enkele meertjes treft u enorme hoeveelheden *Eritrichium nanum* aan.

Misschien levert de volgende oproep voor het volgende nummer van de nieuwsbrief ook enige copy op. Wie kan mij "alles" vertellen over de verzorging van *Eritrichium nanum* en kan iemand mij de titel van een rotsplantenboek geven, waarin een uitgebreide beschrijving van bovenstaande soort staat die verder gaat dan dat er blauwe bloemen aankomen en de plant in de bergen voorkomt. Ik denk dat dit een probleem is waar veel leden mee worstelen. Waar vind ik een goed boek met uitgebreide beschrijvingen van planten, grondsoorten, de hoeveelheid zon of juist een beschaduwde ligging etc. Om u een voorbeeld te geven. Ik ben zelf in het bezit van een plantenencyclopedie waarin staat dat alle *Androsaces* zonder uitzondering in de volle zon moeten staan. Het resultaat van dit advies was: een aantal bruine plantjes resp. kale plekken, aanzienlijke kosten en ruime frustratie.

Misschien een tip voor de lezers: Schaf een aantal goede plantenboeken aan! Niet alleen leuk als naslagwerk bij het werken in de tuin, maar ook als leesvoer tijdens de lange wintermaanden. Zelf beleef ik veel plezier aan de serie "Gebirgspflanzen im Garten" van F. Kohlein. De serie bestaat uit vier delen en behandelt in aparte delen *Saxifraga*'s, *Primula*'s en aanverwante geslachten, waaronder *Androsace*, succulenten en gentianen en klokjes. De kosten van deze vier boeken bedragen f 550,-.

Nu even terug naar de roep om copy. Ik heb er lang over lopen denken hoe ik hieraan kan voldoen en uiteindelijk ben ik terecht gekomen bij het volgende idee. Ik ga het eens over mijn eigen rotstuin hebben. Hoe origineel!! In oude nummers van de nieuwsbrief heb ik gelezen hoe een aantal (nieuwe) leden met vrachtwagenladingen stenen, zand, klei en split begonnen zijn met het aanleggen van hun rotstuin. Begrijp mij niet verkeerd, ik heb hier geen enkel bezwaar tegen, maar zelf heb ik dit noodgedwongen anders moeten doen.

Toen mijn vrouw en ik onze huidige (huur-)woning zo'n tien jaar geleden betrokken waren wij in het rijke bezit van enige zwerfkeien uit Drente en wat leiplatten uit België. In de buurt van onze woonplaats Almelo konden in die tijd nog wel eens wat zwerfkeien gevonden worden. Het fenomeen rotstuin bestond nauwelijks, een vijver met keien eromheen had een enkeling en je moest wel uit Drente komen om met stenen te gaan slepen. Kortom, je kon nog wel eens iets langs de weg vinden. En dat deden wij dan ook. Omdat wij in die periode van

staatswege een uitkering genoten en een rotstuintoestel toch aanzienlijke kosten met zich meebracht werd iedere steen, groot of klein, op onze fietstochten meegenomen en een mooie plaats in de tuin gegeven. Tijdens vakanties werd stevast een gedeelte van de koffer ingeruimd voor een voor dat gebied kenmerkend stuk steen, zodat een rondwandeling door de tuin nu veel herinneringen oproept.

Om u een goed beeld te geven hoe onze tuin er in die tijd uitzag volgt nu een kleine beschrijving. Een oppervlakte van ruwweg 8 x 8 meter, waarvan 30 m² grasveld met paardebloemen, een stukje moestuin met 40 kroppen sla, wat bonen, 2 kilo bladluizen en een lichte verhoging van 2 m² bekleed met wat stenen, waartussen *Saxifraga paniculata* en *Sempervivum arachnoideum* stonden. Vaag herinner ik me ook nog wat klokjes en wat er nog meer bij tuincentra te koop was. Omdat ik wel eens gehoord had dat rotsplanten een goede drainage nodig hadden werd vrolijk wat grove grind door de bodem gemengd. Ik moet eerlijk zeggen *Sagina subulata* en levermos tieren welig op deze bodem. Daar mijn ambities op rotstuingebied iets verder reikten dan 15 cm hoogte werd besloten om een stuk van het fraaie gazon op te offeren aan een vijver van 2 m². De vrij gekomen grond werd gebruikt om de randen hiervan op te hogen. Ook werden wij de trotse bezitters van drie aanhangwagens tuingrond. Leuke bijkomstigheid was dat dit nu eens niet op de fiets aangevoerd behoefde te worden.

U kunt zich niet voorstellen hoe groot mijn geluk was toen ik op een van onze fietstochten een hoop wegensplit tegenkwam. Na zo'n twintig keer heen en weer fietsen had ik deze hoop achter het huis liggen. Samen met wat zand en een beetje potgrond werd dit door de tuingrond gemengd. De totale kosten van deze onderneming waren slechts in zweetdruppels uit te drukken. Wonende in een nieuwbouwwijk kwamen we er achter dat in het wegzand grote hoeveelheden stenen te vinden waren en op zondagen werden deze vlijtig bijeengezocht en in boodschappentassen naar huis gebracht. De rotstuintoevoeging groeide gestaag. In diverse tuincentra zochten we naar geschikte planten, maar het aanbod was zeer beperkt en velen van u zullen vol afgrijzen het hoofd schudden als ik beken dat tijdens vakanties in Oostenrijk planten uit het wild werden meegenomen.

De grote doorbraak op rotstuingebied vond zo'n drie jaar geleden plaats. Bij een bezoek aan een tuincentrum viel ons oog op een affiche van de NRW met als begeleidende titel "Dwergen op de rug van reuzen", waarop een expositie te organiseren in de botanische tuinen van de universiteit van Utrecht werd aangekondigd. Nu heeft in Nederland iedereen gelukkig recht op zijn eigen afwijking en mits dit geen gevaar voor anderen oplevert mag je hiermee ongestoord en al dan niet verenigd mee doorgaan.

Omdat er blijkbaar meer mensen aan deze zelfde afwijking leden had een aantal van hen besloten zich te verenigen en zo gebeurde het dan ook dat achter de veilige hoge hekken van de botanische tuinen mensen met elkaar over rotsplanten, keien en bodemverbeteringsmiddelen konden praten, zonder

meewarig door de rest van de bevolking aangekeken te worden. Een aantal van hen had zelfs de moeite genomen het produkt van hun kweekkunst in grote bakken ten toon te stellen en te verkopen. Ik begreep onmiddellijk dat ik mij hier bij verwante zielen bevond en na leuke gesprekken met dhr. en mw. de Groot, die met veel enthousiasme over de vereniging vertelden, heb ik mij direct als nieuw lid aangemeld. Natuurlijk bekeek ik, toen ik 's avonds met een bak vol nieuwe aanwinsten thuiskwam mijn tuin met heel andere ogen. Een rommelig geheel van tien verschillende steensoorten en nergens hoger dan 30 cm. Hier moest natuurlijk direct iets aan worden gedaan. Nu was ik jaren geleden eens in Duitsland bij het plaatje Ibbenburen geweest, waar kolen werden gewonnen en waar enorme bergen carboon lagen. Dit leek mij wel geschikt voor een volgende uitbreiding.

Het volgend weekend reden wij er dan ook heen om te constateren dat dit carboon vanwege grote hekken niet meer bereikbaar was. Om niet voor niets het hele eind gereden te hebben zwierven we wat door de omgeving rond en kwamen bij een kanaal terecht waar men bezig was een beschoeiing aan te brengen. Oorspronkelijk had deze bestaan uit stukken zandsteen en hiervan lagen grote stukken langs de kant. We zijn ongeveer vier keer heen en weer gereden om zo veel mogelijk op te halen, maar bij de vijfde keer had men alles weggehaald.

Nu was ik toevallig op de heenweg een bordje gepasseerd waar "Steingrube" op vermeld stond en besloot het hier maar eens te proberen. De groeve zelf was dicht en voorzien van een hoog, solide hek, maar een smal bospad er vlak naast bleek toegang te geven tot een waar keienmekka. Inmiddels ben ik er misschien acht keer geweest en ten koste van de achtervering van mijn auto ligt mijn achtertuin nu vol met zandsteen.

Collega's, buurtbewoners, kennissen en familieleden kijken mij bij het zien van al dit moois ietwat peinzend aan en wat frappant is, vragen meestal direct "maar hoe moet dat dan als je gaat verhuizen". Daar lig ik niet meer wakker van, als dat ooit gebeurt huur ik mooi een grote container, want aan het verplaatsen van drie a vier ton stenen op de fiets begin ik niet meer.

Nu weet ik niet hoe het u vergaat, maar elk voorjaar bekruipt mij het gevoel dingen te moeten veranderen. Tevreden met de gehele tuin ben ik nooit en ondanks honderden kilo's zand en split zijn altijd wel wat stukken steen die toch iets anders moeten liggen. Dan denk ik wel eens : verhuizen en opnieuw met een goed plan beginnen is zo gek nog niet. Over het aanbrengen van een verhoogd aangelegde, voorgevormde vijver met een kleine waterval en een klein beekloopje ben ik tot nu toe erg tevreden. Ook van het verplaatsen van een aantal Saxifraga's van een beschaduwde naar een wat betere oost ligging in de halfschaduw verwacht ik veel. Wat dit betreft kun je veel leren van NRW leden en aan de tips van bijvoorbeeld Ger van den Beuken heb ik op Saxifraga-gebied veel gehad. Daar hebben we uiteindelijk de NRW ook voor, het is niet voor niets een werkgroep.

Het bovenstaande stukje heb ik geschreven voor die leden die (nog) niet in het

bezit zijn van een "echte" rotstuin. Als je niet de mogelijkheid hebt om je tuin ineens om te bouwen doe het dan stukje bij beetje. Het gaat er uiteindelijk om plezier aan je hobby te beleven. Nog een tip. Maak regelmatig foto's van je tuin. Ik heb er nog steeds spijt van niet meer te kunnen zien hoe deze er vroeger uitzag. Als je dit wel kunt zien heb je nog veel meer waardering voor al het werk dat je in je tuin hebt gestoken.

Voor leden van de NRW bestaat altijd de mogelijkheid mijn tuin eens van dichtbij te komen bekijken, maar maakt u dan graag even een afspraak, omdat de tijd, die mijn baas mij voor mijn hobby beschikbaar stelt, enigszins beperkt is.

A.W. Petrus,
Almelo.

(Naschrift.

De redactie is natuurlijk zielsgelukkig met artikelen als het bovenstaande. Dat neemt niet weg, dat ze toch enige aarzeling heeft moeten overwinnen om het ongecensureerd te plaatsen.

Er is natuurlijk geen enkel NRW-lid, dat planten uit het wild meeneemt voor zijn/haar rotstuin. (Wie deze opmerking té stellig vindt heeft onherroepelijk boter op zijn/haar hoofd.) Maar als er artikelen in de Nieuwsbrief verschijnen in de geest van "bij de vierde haarspeldbocht het pad linksaf nemen en dan barst het op het zesde rotsblok rechts van de *Eritrichium nanum*" kunnen we er met z'n allen een behoorlijke portie vergif op innemen dat er daar volgend jaar minimaal enkele plantjes minder staan. En dat die intussen een akelige dood zijn gestorven. Want dat doen ze even onherroepelijk.

Wie ooit *Eritrichium nanum*, of *Ranunculus glacialis*, of *Thlaspi rotundifolium* op de natuurlijke standplaats heeft zien pronken heeft maar één verlangen: die soorten in de eigen rotstuin te hebben. Wie dan met bijna oneindig veel moeite zaad heeft weten te bemachtigen, met nog meer moeite een plantje uit dat zaad heeft weten te kweken dat in een bijna imaginair geval ook nog een bloemetje produceert en dan ontdekt, dat dat alles, om het op z'n Amsterdams te zeggen, 'geen handwater heb' met die schoonheid op 2500 m. hoogte (met excuses voor de langzamerhand wel erg ingewikkeld wordende zin) komt hopelijk tot de ontdekking, dat er dingen zijn, die je in hun eigen waarde moet laten en waar je verder af moet blijven. Het is namelijk niet voor niks, dat dergelijke planten niet in de handel zijn - die zijn alleen voor enkele hoog-begenadigden te kweken.

Dus volgend jaar misschien in drommen naar dat zesde rotsblok rechts. Die bloeiende *Eritrichium nanum* bewonderen. Er foto's van maken - niet één maar een stuk of vijf - dan zit er misschien een goeie tussen.

En voor de rest: afblijven en 'in de geest' een heel jaar van nagenieten.

Van dat wegensplit, die stukken zandsteen en die Steingrube durf ik niets meer te zeggen. Het risico wordt me dan te groot dat de boter op m'n eigen hoofd gaat smelten. M.C.)

ROTSPOST

Vanwege de regen binnen verblijvend, heb ik een paar jaargangen nieuwsbrieven doorgenomen hetgeen voor mij erg nuttig blijkt te zijn; de toepassing van de talrijke tips en beschrijvingen verhelderen veel wat me destijds is ontgaan. Het heeft me op het idee gebracht om de verschillende onderwerpen apart te verzamelen. De kleurreproducties, de plantenportretten, de reisbijdragen enz. vormen zo een soort naslagwerk; van de tegen elkaar gedrukte onderwerpen heb ik een kopie gemaakt. Bij het doorbladeren kwam ik ook een bijdrage tegen van Peter Smit (mei 1995!) die daarin over onze ruil- en verkoopdagen het volgende opmerkte:

- onze verkoopdagen zijn nogal professioneel, met hier en daar behoorlijk prijzige aanbiedingen; een aantal leden zou ook wel willen ruilen of verkopen, maar waagt zich niet aan dit commerciële geweld;
- waarom niet een aparte dag alléén voor leden om te ruilen of te verkopen tegen een vooraf bepaalde maximale prijs van b.v. f 2,50;
- een ruil- of verkoopdag combineren met een thema b.v. een Nw.-Zeelanddag (geografisch) of een coniferendag (plantengroep) enz.

Op deze ideeën is, voor zover mij bekend, als vereniging niet gereageerd en hoewel een wat late reactie mijnerzijds, lijkt het me aantrekkelijk genoeg om het nog eens onder de aandacht te brengen. Ik stel me voor, dat er genoeg leden zijn, die "geluk" hebben met de zaailingen en stekken en te veel voor eigen gebruik zien opgroeien, zonder daarvoor een goede bestemming te hebben. Een maximale prijs van f 2,50, zoals Peter Smit voorstelt, neemt m.i. het professionele aspect niet weg en zou waarschijnlijk alleen maar leiden tot de aanbieding van gemakkelijk kweekbare plantensoorten, (voor de moeilijke soorten kun je immers meer geld vragen). Ik denk dat een meer amateuristische benadering een voorwaarde is om zonder financiële belangen onderling te ruilen of aan beginners beschikbaar te stellen. Velen van ons zullen graag hun overtollige plantjes een betere bestemming willen geven dan zo maar weggooien. Het met elkaar in contact brengen op een speciale dag is voor de vereniging wellicht te veel gevraagd. Je zou kunnen denken aan een vermelding in het ledenbestand d.m.v. een R (ruilen), zoals een J een open tuin aangeeft. Geïnteresseerden kunnen dan zelf contact met elkaar opnemen. Het aardige is, dat door het bezoeken van elkaars tuin, naast het ruilen, ook uitwisseling van ervaring beter tot stand komt. Een en ander hoeft zeker niet te betekenen dat de overtollige plantjes worden onttrokken aan onze verenigingsdag. Bij het aanhouden van meer zaailingen zal eerder een groter aanbod ontstaan voor onze gratis verloting. Ook het voorstel van Peter Smit om een themadag te organiseren, spreekt mij wel aan. Misschien valt dat in te passen op de verenigingsdag, zodat de specifieke plantenverzorging door onze gevorderde leden middels praktische voorbeelden kan worden gedemonstreerd. Hopelijk zullen meerdere leden hun gedachten laten gaan over een haalbare aanpak van deze ideeën en dit ook kenbaar willen maken.

Peter Boekhoudt, Bathmen

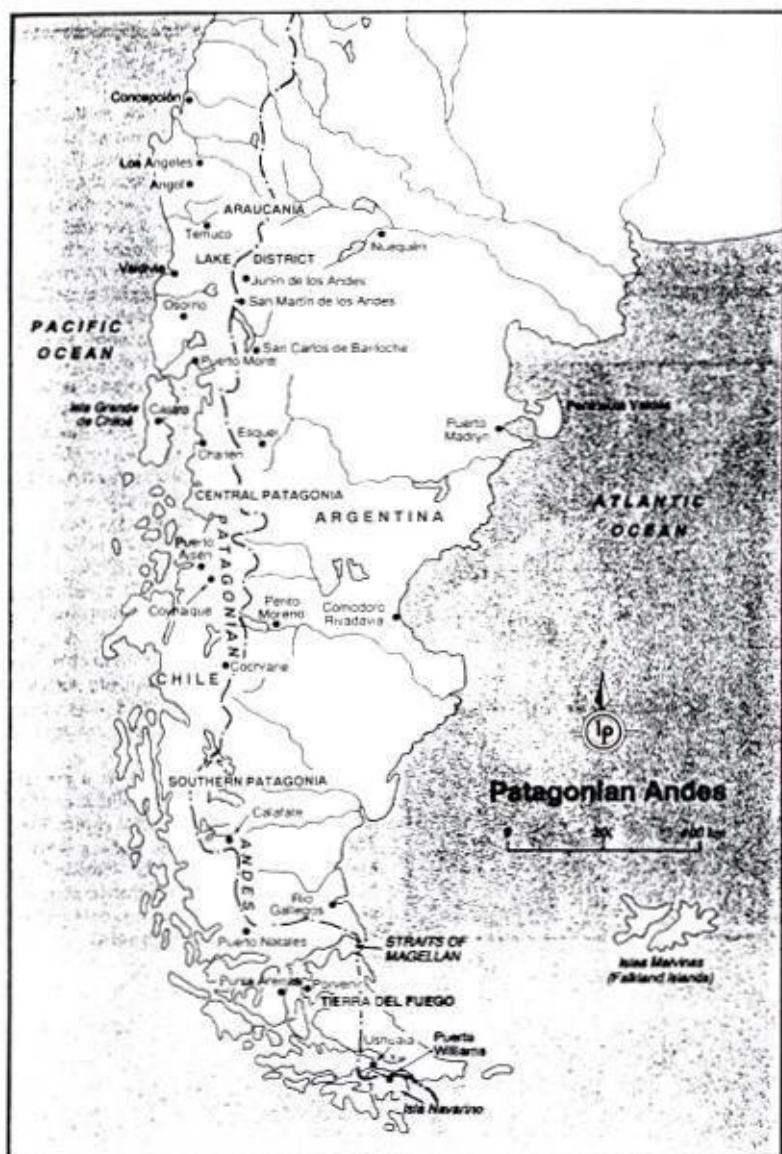
HOOGTEPUNTEN VAN EEN BOTANISCHE REIS NAAR TIERRA DEL FUEGO EN ZUID PATAGONIË

Toegegeven, met betrekking tot mijn grootste liefhebberij, het kweken van Saxifraga's, zou een reis naar China of het Himalaya-gebergte grotere prioriteiten moeten hebben. Dat de keuze echter op Patagonië is gevallen heeft enerzijds te maken met de gelijkenis tussen *Viola cotyledon* en *Saxifraga cotyledon* en anderzijds met een interesse voor de totaal andere vegetatie dan we kennen van de Himalaya. Maar hoe dan ook, na mijn bezoek in het najaar van 1995 aan de grote A.G.S. conferentie in Brighton raakte ik zo gefascineerd door de prachtige lezingen over Patagonië van Jim Archibald en John Watson, dat voor mij vast stond dat ik ooit dit gebied zelf een keer wilde bezoeken om de daar voorkomende vegetatie in levende lijve te kunnen aanschouwen.

Bij deze gelegenheid had ik tevens het genoegen om kennis te maken met David Wraight een groot kenner van het plantenleven in Zuid-Amerika. Op dat moment was het voor mij echter nog niet duidelijk dat met name David de grote drijfveer zou zijn die ons deed besluiten om binnen zo'n korte termijn deze plannen waar te maken.

Patagonië liet me niet met rust. Begin 1996 zocht ik contact met David Wraight en werden mijn echtgenote en ik uitgenodigd om een weekend bij hen te komen logeren in het plaatsje Biberbaach, gelegen in Luxemburg. In datzelfde weekend werd het plan geboren om in november af te reizen naar Zuid-Amerika met een groepje plantenliefhebbers onder leiding van David, die hiervoor welwillend zijn toestemming gaf om dit karwei te gaan klaren. Op dat moment echter hadden we er geen flauwe notie van, dat het organiseren van een reis van zo'n kaliber niet binnen zo'n korte termijn te verwezenlijken is. De te korte voorbereidingstijd en misschien het te hoge kostenplaatje waren waarschijnlijk de reden dat de reis op deze manier geen gestalte kon krijgen. Dit was natuurlijk een grote tegenvaller, maar heeft me uiteindelijk niet kunnen weerhouden om deze reis samen met echtgenote, wel met enkele correcties op het originele programma, te aanvaarden. Het programma zou bestaan uit een verblijf van vier dagen in Tierra del Fuego, gelegen in het uiterste zuiden van Argentinië, met daarna een uitgebreid bezoek aan een gedeelte van Zuid Patagonië gelegen op de grens met Chili.

Op 15 november 1996 was het dan eindelijk zover. 's Avonds om 19.30 vertrokken we vanaf Schiphol richting Buenos Aires met een tussenstop van drie uur in Madrid. Na een vlucht van totaal 15½ uur arriveerden we in een zeer warm Buenos Aires. Alles was tot in de puntjes georganiseerd, want op de luchthaven stond een plaatselijke gids met taxi klaar om ons naar ons hotel te brengen. Na een lange rustperiode togen we het centrum in om de eerste indrukken te proeven van een grote Zuid-Amerikaanse stad. Niets meer te bespeuren van politieke intriges of ongeregelde heden van weleer. Geen enkele keer hebben we het gevoel gehad dat Buenos Aires onveilig is. In tegendeel. De bevolking van Argentinië is zeer vriendelijk en behulpzaam en de stadsbevolking is in dat opzicht beslist niet anders dan de bewoners van het platteland. Volgende dag sightseeing. Op enkele mooie paleizen en regeringsgebouwen na

is Buenos Aires in cultureel opzicht echt geen opzienbarende stad. Wat bijvoorbeeld wel indruk op ons maakte waren de honderdduizenden zwart-gele

taxi's die als een vloedgolf door deze miljoenenstad raasden en het dansen van de tango op iedere straathoek of plein. Het belangrijkste doel van onze reis was echter Patagonië en om daar te geraken ontcom je er nu eenmaal niet aan om hier eerst een tussenstop te maken. Ondanks dit aardige korte verblijf, waren we blij dat we aan ons echte avontuur konden beginnen.

Na een korte nacht en een pover ontbijt stond vroeg in de ochtend de taxi voor de deur om ons naar de luchthaven te brengen; 6.30 uur vertrek naar Ushuaia. Een vlucht van drie uur voor de boeg om in Tierra del Fuego te komen. Het was een fantastisch panorama dat we te zien kregen toen ons vliegtuig door de bewolking dook om te gaan landen. Ofschoon de hoogste berg van vuurland, de Mount Olivia, maar 1540 meter hoog is waren alle toppen bedekt met sneeuw, dus duidelijk waren de invloeden van Antarctica hier al aanwezig. Dit bleek ook vrij snel toen we uit ons vliegtuig stapten. Een ijzige, zeer harde wind deed ons al snel de warmte van weleer vergeten. Om een lente op deze manier te beleven was toch wel erg opzienbarend. Ushuaia, met zijn 40.000 inwoners de enige stad in Tierra del Fuego, ligt ingeklemd tussen sneeuw, bergen en water. Voor de rest bestaat dit gebied uit tienduizenden km² ongerepte natuur. De bevolking leeft voornamelijk van de industrie, iets wat je niet verwacht in deze uiterste uithoek van dit continent. Verder is het toerisme ook duidelijk in opmars en een bron van inkomsten. Freddie, onze gids, stond ons op het kleine vliegveldje op te wachten met jeep om ons weg te brengen naar ons hotel.

Na kennis gemaakt te hebben met de directie van het hotel en verteld te hebben over het doel van ons bezoek kregen we van de eigenaar direct uitleg hoe we het beste naar een kleine gletsjer konden wandelen. Na een korte rustperiode vertrokken we eindelijk voor onze eerste tocht door dit door god verlaten landschap. Om hogerop te komen moesten we eerst door loofbos dat alleen bestond uit drie *Notofagus*-soorten. De hoger-groeiende *Notofagus pumilio*, de laag-blijvende *Notofagus antarctica* en de groenblijvende *Notofagus betuloides*. Als onder-begroeiing konden we kennis maken met *Rubus geoides* en *Pernettya pumila*. Het wandelen werd al snel moeilijker, daar het pad voornamelijk bestond uit een dikke natte laag veenmos. Uiteindelijk eindigde het pad bij een rivier waar we niet verder konden. Dus hadden we ons verlopen en konden we ons einddoel voor die dag vergeten. Toch was deze eerste wandeling niet zonder succes, daar we op een van water doordrenkte veenachtige strook langs dit riviertje oog in oog stonden met een waarlijk prachtige groep *Primula magellanica*. Het verspreidingsgebied van deze wit-bloeiende primula met zeer sterk bemeeld blad is van Tierra del Fuego tot in het zuidelijke gedeelte van de provincie Santa Cruz en op de Falkland Eilanden.

We vervolgden onze tocht een eind langs de rivier om vervolgens via een ander voetpad weer over een grotere weg naar ons hotel terug te keren. Het weer werd steeds slechter en soms ging de regen over in sneeuw. Ook de beruchte Patagonische wind stak plotseling zijn kop op en met wind-vlagen van meer dan 120 km per uur werden we bijna van de weg geblazen. De wegbermen bestonden voornamelijk uit puin en naar mijn mening een soort vulkaan-zand. Van de beplanting op deze plaatsen had ik eerlijk gezegd meer verwacht maar de enige twee interessante soorten die we vonden waren een voor mij onge-

kende *Senecio sp.* en *Nassauvia magellanica*. De laatste, welke veel voorkomt langs berg-riviertjes en op koele plaatsen boven de boomgrens, vormde een stekelig kussen van om en nabij de 40 cm en was helemaal bedekt met bijna uit hun voegen springende witte knoppen. Wanneer deze soort bloeit is de lucht verzadigd met een geur van chocolade. Al met al was deze eerste wandeling toch een succes.

Volgende dag een excursie naar het Lago Fagnano en Lago Escondido. Een prachtige zonnige dag. Samen met een groepje Italianen en een meisje uit Paraguay onder leiding van onze gids Freddie genoten we vanuit onze mini-bus van het ruige bergachtige landschap om ons heen met zijn besneeuwde toppen en frisse groene kleuren van de verschillende *Notofagus*-soorten, met in contrast de door turf en veenmos bruin-gekleurde dalen. In de verte het oneindig lijkende massief van het Andesgebergte. Bij een stop kregen we de kans om te voet via een andere weg ons weer te voegen bij de rest van ons gezelschap. Aan weerszijden van dit pad een puinhelling afgewisseld met geel-rood gekleurde rotspartijen en bezaaid met voor mij allerlei onbekende nog niet bloeiende kussen-vormende planten. Op zulke momenten is het echt jammer dat je niet genoeg op de hoogte bent van deze plantensoorten. De enige plant die ik kon determineren was de werkelijk schitterend bloeiende *Ourisia ruelloides*. Deze soort met helder-groene niervormige bladeren en wel vier cm lange felrode buisvormige bloemen groeit altijd in de volle schaduw in rotsspleten waar water langs sijpelt. Deze plant zouden we de volgende dagen nog vaker tegenkomen. We moesten echter opschieten want onze Italiaanse medereizigers, die waarschijnlijk voor andere doeleinden dit gebied bezochten zouden wel op ons zitten te wachten. Aangekomen bij ons einddoel het Lago Fagnano wachtte ons een andere verrassing.

De oever van dit meer was namelijk begroeid met de een of andere struik die om een voor mij onverklaarbare reden dood was en er toch helemaal groen uitzag door een parasiterend soort baardmos dat over de kale takken woekerde. Aan de overkant van dit meer met zijn kristalhelder water de eerste toppen van de chileense Andes.

De terugweg was dezelfde als we gekomen waren, maar toch - je raakt niet uitgekeken op zoveel natuurschoon. Het wegennet in Argentinië is zeer slecht en bestaat bijna helemaal uit onverhard wegdek. Zo ook de hoofdweg waarop wij reden en bijna onvoorstelbaar als je zag hoe de grote trucs met einddoel Ushuaia hun weg zochten door de moddersporen van wel soms bijna een halve meter diep.

De volgende dag weer een excursie met dezelfde mensen. Nu naar het nationaal park Tierra del Fuego. De eerste indruk die ik van dit landschap kreeg was of ik in Schotland was. Alles groen wat je zag. Weer allemaal *Notofagus antarctica* en *Notofagus pumilio*. De dalen grasgroen en doorsneden met kabbelende bergbeekjes. In tegenstelling met voorgaande dagen leek alles ineens veel minder ruw. Aangekomen bij een groot meer gelegen op de grens tussen Argentinië en Chili natuurlijk meteen botaniseren en al snel had ik het eerste kleine kussen ontdekt van *Azorella recurvata*, groeiende op een zandbank aan de oever. De uit het water oprijzende rotsblokken waren begroeid met *Acaena*

magellanica met diep getande donker groene bladeren en rood gepunte stekelige fruitachtige bloemhoofdjes. Jammer dat *Perezia recurvata* die hier massaal groeide nog niet in bloei stond. Iets verder zag ik op afstand een vrij groot rotsblok met daarop een combinatie van geel met witte bloemen. Bij nader onderzoek bleek dit een groot kussen van *Cerastium arvense*, overgroeid met de grote gele bloemen van *Berberis buxifolia*. Iedereen zat geduldig te wachten tot ik mijn portie dia's vershoten had. Maar onze reis moest verder want er stond voor deze dag nog het bezoek aan enkele beverburchten op het programma. Onvoorstelbaar op wat voor een verwoestende manier deze dieren hele stukken bos afknagen voor de bouw van hun dammen en burchten. Op een afstand van zo'n honderd meter waren vijf dammen gebouwd van soms wel twee meter hoog. Deze afbraak in combinatie met de vele omgewaaide bomen door de bijna altijd heersende stormen gaf een verwoestende aanblik.

Op de terugweg naar onze auto vonden we nog de veel in dit gebied voorkomende soort *Phaiophleps biflora*, een plant uit de iris-familie met drie cm. lange crèmekleurig, purper geaderde trompetachtige bloemen. Iets verderop moesten we een moerasgebiedje oversteken over een smal gebouwd houten bruggetje. Vanaf hier konden we kennis maken met *Drosera uniflora*, een insectenetend plantje met kleine witte bloemen groeiende op natte veenachtige plaatsen. In de schaduw van een *Notofagus pumilio* zagen we onze eerste viool. Geen rozet vormende viool, maar de geelbloeiende *Viola commersonii*. De eerste regendruppels vielen en de wind stak weer op. Tot nu toe hadden we het nodige geluk gehad met het weer, want we stonden op het punt om onze terugreis naar Ushuaia te aanvaarden. Voor de namiddag was er nog een vier uur durende catamaran-tocht over het Beagle-kanaal gepland, met de bedoeling om enkele pinguin- en zeeleeuwen-kolonies te observeren. Om 14.00 uur afvaart. Zwaar bewolkt en regenachtig weer met een stormachtige wind stemde onze verwachtingen voor deze tocht niet positief. Des te verder we echter naar Arctische wateren afzakten, des te sneller klaarde het op. Alleen de storm bleef doorrazen. Rondom ons heen weer het typische rauwe Vuurlandse landschap, met het verschil dat het gebergte plaatselijk was rood gekleurd door *Embothrium coccineum*, een endemische heester van de bergflanken langs het Beagle-kanaal. Af en toe zag je aan Chileense zijde een kleine indiaanse nederzetting. Verspreid in het kanaal lagen honderden eilandjes, die als rotsen vanuit het kristalheldere water oprezen. Na anderhalf uur varen bereikten we onze eerste zeeleeuwenkolonie. Een indrukwekkend gezicht om te zien hoe deze zeeleeuwen, jong en oud, zich te goed lagen te doen in de zon. Een eilandje verderop een hele kolonie broedende zeealken. Onze catamaran wendde zich in alle richtingen om iedereen de kans te geven hiervan opnamen te maken. Een half uur varen voordat we de beloofde pinguïns te zien kregen. Met de typische bewegingen van deze diersoort schuifelden ze wat heen en weer over een vrij brede kuststrook. Op de achtergrond een hemelsblauwe lucht en vuurrode bergen van *Embothrium coccineum*. De tijd drong. We moesten weer voor de avond terug zijn in Ushuaia. Het enige wat we aan scheepvaart op deze middag tegenkwamen was op de terugweg een wat dreigend uitzienend patrouille-boot van de Chileense douane.

Onze laatste dag in Ushuaia was aangebroken en deze dag was helemaal voor ons alleen. Ik had de hoop al opgegeven dat we hier *Bolax gummifera* zouden vinden. Dit was een van de soorten waarvoor we uiteindelijk naar Tierra del Fuego waren gekomen. De enige mogelijkheid hiervoor leek me om nogmaals te proberen om boven de boomgrens te komen. Navraag zou uitkomst bieden en het bleek dat achter ons hotel na enkele kilometers bergop lopen een stoeltjeslift moest zijn. Bij aankomst bleek dat we echt geluk hadden want dit was uitgerekend de enige dag dat deze lift in werking was. We kwamen net boven de boomgrens aan. Wat we hier tegenkwamen overtrof al onze stoutste verwachtingen. Na enkele tientallen meters zagen we het eerste kussen van *Azorella recurvata*. Om geen enkel risico te lopen schoot ik van deze plant bijna een halve film vol. Soms is in het verleden gebleken dat dit nodig was omdat het dan om een enkel exemplaar ging. Nou, dat was dus dit keer duidelijk anders, want na het pad een stuk bergopwaarts te hebben gevolgd stonden we oog in oog met het mooiste dat we ooit op plantengebied in ons leven in de natuur hebben kunnen aanschouwen. Tussen fijn en grof puin groeide *Bolax gummifera* met kussens van om en nabij de twee meter doorsnede. En dan te bedenken dat je thuis met bescherming van een alpine-kas zeer veel moeite moet doen om uiteindelijk een plant te kunnen kweken van misschien 10 cm. Maar vooruit, kijk je dan eens goed rond op zo'n plaats, dan besef je toch vrij snel dat dit ook niet anders kan. Zo'n extreem klimaat met veel kou en een bijna altijd heersende storm. Sneeuw of regen. Een naar mijn mening vrij zure voedingsbodem die bestaat uit een soort vulkaangesteente vermengd met wat venige grond. Dat bleek ook uit andere planten die hier groeiden, zoals een *Senecio* sp., een kussen vormend plantje met prachtig grijs-behaard blad, maar helaas niet in bloei. Verder *Berberis buxifolia*, *Pernettya's* en een zeer kleine vorm van *Primula magellanica* in een rotsspleet. Iets verder bergopwaarts kwamen we bij een klein bergstroompje, waarvan de venige met water doordrenkte oevers bedekt waren met een hele kolonie *Caltha sagittata*. Deze prachtige *Caltha*species heeft ivorkleurige tot bleekgele bloemen met een grootte van drie cm en komt voor op de Falkland-eilanden, in Tierra del Fuego en verder naar het noorden in het Andesgebergte tot op een hoogte van 4000 meter.

We hadden dit nog nauwelijks verwerkt of we zagen een exemplaar van *Bolax gummifera* samen met *Azorella recurvata*. Of we nu te maken hadden met verschillende *Azorella*-variëteiten of met verschillende soorten werd me niet duidelijk, maar de verschillen in rozet-grootte en/of kleur waren in elk geval erg duidelijk. Een andere hoog-alpiene soort, *Nardophyllum bryoides*, ontdekten we helemaal boven tussen grote rotsblokken in een zandige bodem. Een plantje met een grootte van ongeveer tien cm met smal, op het einde stomp en vrij glad gevormd blad. Aan de onderzijde wit-wollig. De bloemen zijn van een asterachtige vorm en fel geel van kleur. In een van deze rotsspleten vonden we *Saxifraga magellanica*, een van de zeer weinige saxifraga-soorten van Zuid-Amerika. Deze soort met kleine alleenstaande witte bloemen behoort tot de dactyloides-sectie en is misschien alleen voor een verzamelaar van botanische soorten van belang.

Deze dag was onze laatste in Tierra del Fuego en tevens zou dit een van onze

hoogtepunten zijn. Rondom ons duizenden m² met *Bolax Gummifera* en boven ons op een steenworp afstand de gletsjer, waar we de eerste dag al naar toe wilden. De volgende dag hadden we tot 15.00 uur de tijd om sommige dingen te regelen voor de komende dagen. Om 17.00 uur vertrok het vliegtuig naar Rio Gallegos. Na een vlucht van 40 minuten moesten we meteen verder met de reguliere bus naar El Calafate richting Chili. Een bustocht van vier uur door een uitgestrekt en stoffig landschap, met af en toe een estanzia. Onze gids vertelde ons dat het grondeigendom van een eigenaar kan variëren van 40.000 tot 80.000 km², met ongeveer evenveel schapen. In Esperanza, het enige dorp op deze weg, maakten we een korte tussenstop. Het begon al wat te schemeren toen we ver weg in het westen de imposante graniet-massieven van Torres del Paine zagen opdoemen, met daarachter de immens grote Chileense ijskap. Laat in de avond arriveerden we bij ons hotel in El Calafate. Het zou een korte nacht worden, want 's morgens om 06.30 uur vertrok onze volgende bus naar El Chalten. Dus om vijf uur opstaan. Deze bustocht zou weer vier uur gaan duren. Het gebied waar we doorheen moesten was in het begin vergelijkbaar met dat van de dag er voor, maar al vrij snel werd het hoogteverschil wat groter. Op afstand zag je hier vaak kleine groepjes guanaco's (een klein lamasoort) nieuwsgierig staan kijken en af en toe zag je een nandoe (een kleine emoe) over de pampa's weghollen. We hadden twee uur gereden toen we een klein gebouw bereikten dat moest doorgaan voor een restaurant. Na een snelle slok naar buiten om te onderzoeken wat voor groene kussens ik net voor onze stop aan de wegrand had gezien. Bij nader onderzoek bleek dit een *Azorella*-soort te zijn welke uitgroeide tot een steenhard kussen met kleine heldergroene rozetten. Overal verspreid groeiden zilver-grijze, tot zo'n 30 cm hoog zijnde planten met uitgebloeide zaaddozen van het jaar ervoor, welke me sterk aan *Helichrysum* deden denken. We waren nog maar net voor ons laatste stuk op weg of de wegbermen veranderden ineens van droog zand en steenslag in een waar tapijt van rose tot rood en witte kussens. We kregen niet de kans om dit nader te bekijken, maar na thuis de A.G.S. encyclopedie er op na geslagen te hebben bleek dat dit naar alle waarschijnlijkheid *Benthamiella's* en *Junellia's* moesten zijn. De omgeving werd steeds interessanter en onze bus slingerde zich als het ware door een landschap dat aan de linkerzijde bestond uit puinhellingen en rotsmassief met allerlei kussenvormende planten en aan de rechterzijde een steeds groener wordende vlakte met

Bolax gummifera met
Azorella trifurcata

Calceolaria biflora

Oxalis adenophylla

Viola dasyphylla

Lago Fagnano met op de
achtergrond de Chileense Andes

Ourisia fragrans

Zie 'Hoogtepunten van een botanische reis'
foto's Ger v.d. Beuken

onder andere *Mulinum spinosum*, een stekelige geel-groene kussenvormende soort met groen-gele bloemen. Deze plant groeit zo talrijk op de Patagonische pampa's, dat hierdoor voor een belangrijk deel het uiterlijk wordt bepaald. Verder viel ons meteen de fel-gele kleur op van de grote groepen *Calceolaria biflora*.

Eindelijk bereikten we El Chalten, een klein dorpje aan de Chileense grens, gelegen aan de voet van de Cerro Fitzroy en de Cerro Torre, voor alpinisten een ware uitdaging. Het is niet de hoogte van ongeveer 3400 meter die het zo moeilijk maakt om deze bergtoppen te bedwingen, maar meer de ijsafzetting op het gesteente. Dit samen met het onvoorspelbare weertype maken het beklimmen van de Fitzroy tot een ware hel. Dit zelfde geldt nog meer voor de Cerro Torre, daar het allerhoogste stuk als een lange rechte naald in het luchtruim priemt. El Chalten zelf is een vriendelijk klein dorpje met wat typische huizen, enkele eetgelegenheden en een paar hosteria's. We waren snel ingeburgerd in ons kleine hotelletje en maakten kennis met Paula onze gids. Ze gaf ons een goede wandelkaart van het gebied en legde ons uit wat de mogelijkheden waren. Voor die dag was het inmiddels te laat geworden om nog een lange tocht te ondernemen, maar om nog een stuk de bergen in te trekken was nog ruimschoots tijd. We kozen een pad richting Lago los Trés. Wel een flinke klim, maar naar later bleek echt wel de moeite waard. Ook hier weer grote bossen met *Notofagus pumilio* waar we doorheen moesten om op de interessante plaatsen te kunnen komen. Over een steil slingerend pad met aan beide zijden duizenden crêmekleurige *Anemone multifida* kwamen we op een open stuk gras met grote groepen *Calceolaria biflora* en grote kussens *Mulinum spinosum*. Aan het einde van dit open stuk stond een pracht-exemplaar van *Embothryum coccineum* met in zijn schaduw een groot kussen *Ourisia ruelloides* aan een snel stromend beekje.

Inmiddels werd het weer wat grimmiger en toen we een stuk hogerop boven de boomgrens aankwamen en de omgeving steeds ruiger en aantrekkelijker werd begon het nog harder te waaien. Toch besloten we om op een hoger gelegen massief te gaan zoeken naar nieuwe planten-soorten. Na niet al te lange tijd vonden we enkele prachtige *Calceolaria uniflora* ssp. *darwinii* tussen grof puin. Enkele meters hogerop ingeklemd tussen een paar grote stenen een exemplaar met een wat afwijkende bruinere bloemkleur en grijzer blad. Dit zou naar mijn mening wel eens *Calceolaria fothergillii* kunnen zijn geweest omdat van deze soort de bloemkleuren vrij identiek zijn met die van *Calceolaria uniflora* ssp. *darwinii*. Alleen de bladeren zijn wat grijs behaard. De storm beukte er intussen ongenadig op los en toen ik wilde proberen om van deze planten enkele opnames te maken hadden we te maken met zulke extreme rukwinden dat we snel besloten om terug te gaan naar een beter beschutte plaats. Voor mij stond echter vast dat als dit de enige planten zouden zijn die we tegen kwamen, we met beter weer zeker terug zouden komen om opnames te maken. Om verder te gaan zou op dat moment onverantwoord zijn geweest, daarom besloten we om er voor die dag een punt achter te zetten. 's Avonds zaten we bij openhaardvuur lekker tegenieten van een glas wijn. Buiten beukte de wind en regen ongenadig op het raam. Heerlijk, echt Patagonië zoals we het ons hadden voorgesteld.

De volgende morgen werden we wakker met het zelfde weer. We hadden ons voorgesteld om die dag een tocht te maken naar het basiskamp van de Cerro Fitzroy, dus zodra we ontbeten hadden, de regenpakken aan, de rugzak op en op weg. Na ongeveer een kilometer gelopen te hebben met een striemende regen recht van voren, kwamen we gelukkig in de beschutting van een *Nothofagus*-bos terecht. Overal om ons heen was het vergeven van *Anemone multifida*. Op open plekken grote groepen *Calceolaria biflora* en op de wat nattere plaatsen stond *Saxifraga magellanica*. Hier en daar op een wat donkerder plek op vooral drassige plaatsen zagen we voor de eerste keer *Codonorchis lessonii*. Deze orchidee groeit op natte venige plaatsen en is endemisch in Zuid-Argentinië, Zuid-Chili en op de Falkland-eilanden. Een lekker ruikende plant met ongeveer vier cm grote bloemen. De bloemblaadjes zijn wit met purperen plekjes op de lip.

Ons pad was goed begaanbaar, maar net zoals de dag ervoor zeer steil. Dit had als voordeel dat we na ongeveer een uur gelopen te hebben al op een hoogte aankwamen waar de vegetatie interessant werd. Grote groepen met een voor mij onbekende, nog in de knop zijnde *Calceolaria*-species stonden overal aan de bosrand. Ondertussen was het opgehouden met regenen. In de verte de Cerro Torre omhuld met dikke wolken. We zouden ook dit maal niet ons einddoel het basiskamp bereiken. Niet alleen door de dreigende lucht maar meer door het goed bekijken en fotograferen van alle planten zouden we eerder om moeten keren. Maar desondanks was deze dag de moeite waard. Op onze terugweg gingen we via een ander pad door open struikgewas weer terug naar het dal van waaruit we vertrokken waren. Planten die we hier vonden waren *Gaultheria pumila*, *Berberis buxifolia*, *Pernettya pumila* en *Berberis ilicifolia*. Na ongeveer een half uur bergafwaarts gelopen te hebben splitste ons pad zich. We kozen voor een richting die voor een gedeelte door een puinhelling liep met links van ons een vlak stuk en rechts rotsmassief. Schitterend om te zien hoe de grote kussens van *Oreopolus glacialis* met oranje-gele bloemen en *Azorella caespitosa* met geelachtige bloemen zich gesetteld hadden en zich uitstrekten over de grote rotsblokken. Ook hier weer verschillende grijs en groen-bladige kussenvormende planten, waarvan de naam voor mij onbekend was. Al twee maal heb ik zaden van *Oreopolus glacialis* gezaaid, verzameld door John Watson, maar tot nu toe zonder resultaat. Naar verwachting zullen veel plantensoorten van Zuid-Amerika moeilijk blijven in cultuur, zij het niet onmogelijk.

Van onze resterende tijd in dit gebied was één dag gepland voor een voettocht over een onverharde weg, waarover we met de bus in El Chalten aankwamen. Vanuit de bus had ik een flink aantal prachtige bloeiende kussenvormende planten zien staan die beslist de moeite waard waren. De weg slingerde zich als het ware door het woeste landschap met aan de linkerzijde van ons de uitgestrekte pampa's begroeid met *Mulinum spinosum* en *Calceolaria biflora* en in de verte de uit het niets rijzende enorme rotsformaties. Rechts van ons een wat bergachtig gebied. In de droge en stenige wegbermen groeiden o.a. verschillende *Adesmia*-, *Junellia*- en *Benthamiella*-soorten en iets hoger op in rotsspleten de prachtige kleine harde kussens van *Xerodraba patagonica* met crêmekleurige bloemen samen met grote exemplaren van *Oreopolus glacialis*.

Iets verderop vonden we de heesterachtige soort *Nierembergia patagonica* en grote kussens van *Fabiana patagonica* met prachtige witte buisvormige bloemen. Ondanks de geringe hoogte van 150 meter waarop we ons bevonden deed de begroeiing en omgeving ons meer denken aan een wandeling in het hooggebergte. Een werkelijk prachtig afwisselend landschap met een grote verscheidenheid aan plantensoorten. Op onze weg terug via een ander pad konden we nog kennis maken met *Anarthrophyllum desideratum*, een kussen-vormende heester met zilvergrijs behaard blad en alleenstaande scharlakenrode bloemen.

De volgende dagen gebruikten we voor wat korte wandelingen en de nodige rust, want er stond ons een lange reis te wachten naar San Carlos de Bariloche. Om in deze op zo'n 1000 km noordelijker gelegen plaats in het Andes-gebergte te kunnen komen moesten we de hele reis terug met de bus naar Rio Gallegos om vervolgens per vliegtuig via Buenos Aires naar Bariloche te reizen. Een hele onderneming maar naar later bleek beslist de moeite waard. Op onze terugweg stond nog een excursie gepland vanuit El Calafate naar de Perito Moreno Glacier, een van de grootste gletsjers op onze aardbol.

Op onze weg hier naar toe zagen we aan de wegganten onvoorstelbaar veel geel, rose en wit bloeiende kussenplanten en opvallend veel roofvogels zoals arenden, gieren en condors cirkelend in een fel blauwe lucht boven enorme rotsformaties waar deze vogels hun nesten hadden. De Perito Moreno Glacier is een onvoorstelbaar natuurgeweld. Met oorverdovend gekraak en af en toe een knal, te vergelijken met het exploderen van een bom, kruipt deze vier km brede en dertig meter hoge ijsmassa cm na cm naar beneden om uit te monden in een kristalhelder bergmeer waar hij als het ware een stuwdam vormt. De enorme afkalvende stukken ijs veroorzaken soms vloedgolven.

Onze bus vertrok 's avonds om acht uur in El Calafate. 's Nachts om 12 uur kwamen we aan in Rio Gallegos en na een korte rust en verfrissing in een hotel vertrok ons vliegtuig om 3.15 uur richting Buenos Aires. Na vijf uur wachten op het vliegveld kon uiteindelijk ons vliegtuig vertrekken met bestemming Bariloche, een vrij grote stad met veel toerisme, gelegen aan het Lago Nahuel Huapi, met in de verte de toppen van o.a. de Cerro Cathedral en de Cerro Lopez. Voor de volgende dag was een excursie gepland naar het Nationaal Park Nahuel Huapi, met als uiteindelijk doel de 3550 hoge berg Cerro Tronador (berg van de donder).

Calceolaria uniflora
ssp. darwinii

Oxalis erythrorhiza

Ranunculus semiverticillatus

Calceolaria crenatiflora

Viola sacculata

Viola sacculata

Zie 'Hoogtepunten van een botanische reis'
foto's Ger v.d. Beuken

Vanuit onze minibus die slingerend en bonkend over een slechte weg door grote Notofagusbossen en her en der een enkele Pinus bergopwaarts kroop zagen we de werkelijk schitterende *Calceolaria crenatiflora*, een tot zo'n 40 cm. hoog groeiende plant met grote gele bloemen en rode tekeningen op de keel. Deze plant komt vrij veel voor in Z.Argentinië en Chili op vochtige open plaatsen tussen heesterachtig gewas. Andere planten die we vanuit onze bus konden zien waren de oranje-kleurige *Mutisia decurrens* en de geel-bloeiende *Buddleja globosa*. Het uitzicht op de Cerro Tronador was adembenemend. Het onderste gedeelte van de gletsjer was bedekt met puin en zwart zand, hetgeen een uiterst merkwaardig aanblik gaf.

Met onze plaatselijke gids was een wandeling gepland naar een vrij grote waterval. Het pad hier naartoe liep helemaal door bamboebossen, iets wat je hier helemaal niet verwacht. Watervallen zijn niet alleen indrukwekkend om te zien, maar herbergen vrijwel altijd een schat aan plantensoorten, die je elders niet tegenkomt. Na helemaal doorgelopen te zijn tot achter de waterval bemerkte ik al vrij snel de mooie kussens van *Calceolaria tenella*, groeiende op verticale rotswanden, welke glansden van het water. Aan de voet van het massief groeide *Mimulus luteus* met grote gele bloemen in met water doordrenkte grond. Iets verderop groeide op de natte rotsen *Ourisia poeppigii*, *Ourisia microphylla* en *Ourisia ruelloides*. Rondom ons heen groeide *Fuchsia magellanica*, helaas niet in bloei en een *Gunnera species* met enorm grote bladeren.

De volgende dag vertrok onze bus in alle vroegte vanuit Bariloche naar het plaatsje Villa Cathedral. Hier vandaan konden we met een kabelbaan tot aan de Refugio Lynch gelegen op zo'n 2000 meter hoogte op de Noordzijde van de Cerro Cathedral. Het uitzicht was perfect - mede te danken aan het zonnige weer op deze dag. We belandden als het ware in een botanische tuin. *Oreopolus glacialis* was volop in bloei en groeide hier met grote kussens tussen fijn puin. Wat verderop zagen we onze eerste rozetvormende violensoort, *Viola sacculus* in bloei met rosetten van ongeveer drie cm doorsnee en witte bloemen met een gele keel in een krans rondom de roset. Op zanderige plaatsen tussen puin groeide *Nassauvia lagascae* en *Nassauvia pulcherrima*. Verder nog enkele *Nassauvia*-soorten met een voor mij onbekende naam. Ons pad liep schuin naar boven over een smalle bergrug. Om ons heen overal bergpieken waarvan de naam Cerro Cathedral is afgeleid. De sneeuw was op enkele kleine plekjes na helemaal verdwenen. Hier op deze plaats hadden we *Ranunculus semiverticillatus* verwacht maar helaas waren we voor deze soort te vroeg. Wel zagen we *Viola cotyledon*, *Viola columnaris* en grote steenharde kussens van *Oxalis erythrorhiza* met helder gele bloemen op aan alle weersomstandigheden blootgestelde plaatsen. Dez soort groeit in mijn alpine-kas veel te los en heeft tot nu toe nog niet gebloeid. Op iets lager gelegen plaatsen groeide *Adesmia longipes* samen met *Loasa nana*. Deze matvormende soort met behaard varenachtig blad en rechtop en alleen staande gele bloemen is voor mijn gevoel een prachtig soort voor de showtafel, maar alleen te kweken in een alpinekas. Ook enkele *Azorella*-soorten en een *Senecio species* vonden we op onze terugweg. Voor de *Oxalis*-soorten waren we te vroeg. Op sommige plaatsen zagen we de eerste blaadjes opkomen tussen fijn puin. Na nogmaals genoten te

hebben van het mooie uitzicht op het imposante Andes-gebergte keerden we terug naar Bariloche.

Nog een dag restte ons hier voordat we afreisden naar onze laatste verblijfplaats San Martin de los Andes. Een prachtige rit per bus door een uitgestrekt merengebied bracht ons naar San Martin. In de wegbermen zagen we *Buddleja globosa* en sommige plaatsen waren rood gekleurd van *Embothryum coccineum*. Ons onderkomen in San Martin was in Hotel La Masia, toevalligerwijs hetzelfde hotel waar de leden van de A.G.S. expeditie in 1991 verbleven. San Martin is een aardig stadje, gelegen tussen beboste berghellingen. Ons doel de 2300 meter hoge Cerro Chapelco met zijn schat aan planten lag enkele kilometers verderop op ons te wachten. Eerst kregen we echter nog een verrassing te verwerken want bij navraag in een plaatselijk verkeersbureautje kregen we te horen dat de stoeltjesliften nog niet in werking waren. Het toeval wilde echter dat het meisje dat ons te woord stond, een vriendin was van de beheerster van de bergliften. Na uitleg omtrent ons doel om de Cerro Chapelco te bezoeken, kregen we meteen alle medewerking van haar. Ze telefoneerde even met de bergliften-beheerster en we kregen meteen toestemming om gebruik te maken van een weg, normaal dienst doende voor onderhoudswerzaamheden ten behoeve van de bergliften. Na een taxi geregeld te hebben die het er voor ons over had ons via deze weg naar boven te brengen, gingen we de volgende dag op pad. Bij het liftstation maakten we kennis met een erg vriendelijke beheerster en kregen we de sleutel van de slagboom. We werden echt bevoorrecht door op zo'n manier te kunnen botaniseren op de Cerro Chapelco. Op een hoogte van 1400 meter stapten we uit en gingen op pad naar boven over een vrij goed beloopbare en niet te steile puinhelling. Al snel vonden we een exemplaar van *Calandrinia caespitosa*, echter nog niet in bloei. Iets hogerop stond *Viola dasyphylla* in volle bloei samen met *Tristagma nivale* met iets gekrulde bladeren en bruinachtige bloemen. *Viola dasyphylla*, een prachtige rozetvormende viool met witte of bleeklavendel-kleurige bloemen met een gele keel, lijkt iets op *Viola coryledon* en komt veelvuldig voor op de Cerro Chapelco. Hoe hoger bergopwaarts we echter kwamen, des te slechter begaanbaar de puinhelling werd. De vegetatie werd steeds interessanter en breder. Grote groepen *Oxalis adenophylla* in bloei met hier en daar exemplaren van *Oxalis enneaphylla*. Ook vonden we enkele planten van *Oxalis laciniata*. *Loasa nana* was hier volop vertegenwoordigd en groeide tussen grof gesteente. Opeens merkten we in de verte een vrij grote groep *Ranunculus semiverticillatus* op. Opvallend was dat, in tegenstelling met de Cerro Cathedral, deze soort hier al zo uitbundig stond te bloeien met grote witte bloemen van ongeveer 6 tot 7 cm doorsnee. Duidelijk was ook voor mij dat deze soort het meest voorkomt in sneeuwdalletjes, maar in ieder geval op de meer vochtige plaatsen tussen grof en fijn puin. Om ongelukken te voorkomen moesten we uitwijken naar een steiler opgaand stuk bestaande uit grotere stukken steen. Hier vonden we in schaduwrijke spleten *Ourisia fragrans* en op zonnige plaatsen groeiden massale kussens *Viola dasyphylla*. Ook *Calandrinia caespitosa* 'Skottsbergii' was duidelijk aanwezig.

Aangekomen boven op de bergrug van de Cerro Chapelco stond *Tristagma patagonica* met haar witte bloemen te trillen in de felle wind. Verder vonden we

nog *Adesmia glomerula*, een werkelijk schitterend kussenvormend soort met behaard blad en helder gele bloemen samen met *Perezia fonckii* en een *Astragalus species*. Tussen grof puin stond iets lager *Menonvillea nordenskjoeldii*. Een mooi soort welk groeit met goed gevormde rozetten aan uitlopers van wel een halve meter lang. Hierop staan bolvormige witte bloeiwijzen. Na een moeilijke afdaling over losliggend gesteente kwamen we laat op de middag weer terug op de plaats waar onze taxi ons weer zou komen ophalen.

We hadden die dag al het geluk van de wereld want we waren nauwelijks tien minuten op weg terug naar beneden, of een hevige onweersbui barstte boven ons hoofd los en toen we bij ons hotel aankwamen viel de regen er met bakken tegelijk uit de hemel.

Een excursie naar Volcan Lanin ongeveer 50 km noordelijker gelegen tegen de Chileense grens was botanisch niet interessant, daar we op deze dag alleen maar de mogelijkheid hadden om globale indrukken op te doen van het overigens overweldigende landschap bestaande uit meren afgewisseld met bergmassief. Tot aan de boomgrens zag het waarlijk rood van *Embothrium coccineum* afgewisseld met verspreid staande groepjes *Araucaria's*. In de verte doemde steeds weer de 3800 meter hoge vulkaan op met zijn besneeuwde kratermond. Normaal gesproken zou dit een prachtig einde zijn geweest van onze Andes-trip, ware het niet dat ons hetzelfde lot trof als de AGS expeditie. Op de avond voor onze terugreis begon het hevig te regenen en bij aankomst de volgende dag 'op het vliegveld bleek dat onze vlucht geannuleerd was. Dit noopte ons tot een dag extra verblijf in San Martin en een extra busreis van vier uur terug naar Bariloche om van daaruit verder te kunnen reizen naar Buenos Aires. Het nam met wachttijden in Buenos Aires en Madrid ongeveer 31 uur in beslag voordat we in onze alpine-kas kennis konden maken met een uiterst belabberd uitzijnde *Bolax gummifera* die blijkbaar nogal wat moeite had met ons Hollandse winterklimaat.

Ger van den Beuken,
Horst.

ROTSPOST

Nu het wat begint te winteren is er weer tijd voor de zaken die zijn blijven liggen. Zo'n opmerking van onze redacteur b.v.: 'is je pen soms opgedroogd' gaat toch na enige tijd prikkelen.

Tot mijn verwondering heb ik alweer drie jaargangen Nieuwsbrieven op de plank staan, nog steeds enthousiast, beginnening en vele ervaringen rijker. Leuk om ze weer eens opnieuw door te nemen, plantennamen die me toen alleen lieten duizelen, hebben nu een bekendere klank. Met enige trots ontdekte ik afgebeelde exemplaren die nu in mijn tuin staan. In 't begin kocht ik van alles één plantje, vooral ook om enig inzicht te verkrijgen. Een soort beginnende postzegel verzamelaar maar wel met het doel series te maken. Scheuren,

afleggen stekken en zaaien vormt dan ook een boeiend aspect van mijn hobby. Al doende leer je veel, maar ik heb toch de indruk, dat met name de beginnelingen nog veel tijd verspelen met het uitvinden van het wiel. Goede boeken kunnen veel verhelderen maar niet iedereen heeft voldoende voorstellingsvermogen, om nog maar te zwijgen over de keuze van boeken.

Heel waardevol is dan ook de verenigingsdag waar medeleden hun ervaringen in de praktijk laten zien. Wellicht voor uitbreiding vatbaar.

De uitspraak van plantennamen is in 't begin ook moeilijk en meestal niet zo voor de hand liggend. Wat meer aanwijzingen van accenten, zoals onlangs door de heer Camping aangegeven: Nomócharis en Helléborus zou helpen voorkomen, dat verkeerde uitspraken weer afgeleerd moeten worden.

Met alle waardering voor de zaaddistributie zou ook hier een aanvulling op de zaadlijst met hoogte, bloei en standplaats uiterst nuttig zijn. Ik heb zelf vaak gekozen zonder te weten wat en louter uit nieuwsgierigheid hoe de betreffende plant er uit zou zien. De verrassing was dan ook navenant. Ik besef dat één en ander extra werk betekent en bied gaarne mijn hulp aan als dit in mijn vermogen ligt.

Peter Boekhoudt
Bathmen.

VERSLAG VAN EEN REIS NAAR HET BREGENZER WALD

P. Hellings

In 1996 heeft onze vereniging een reiscommissie in het leven geroepen. Deze commissie bestaat uit Hieke Booy en mijn persoon.

Als eerste reisdoel is Oostenrijk gekozen en in het bijzonder het Bregenzer Wald in het Vorarlberg. De reis is geheel georganiseerd door Hieke en is een groot succes geworden.

De reis vond plaats van 21 juni t/m 28 juni en er namen zeven personen aan deel. De eerste en laatste dag waren nodig om te reizen, zes dagen waren beschikbaar om de bergen in te trekken. Gelogeerd werd in een Landhaus in het plaatsje Schopperrau en we waren er de enige gasten. Het eten was prima en het bier en de wijn smaakten ook goed!

Het Bregenzer Wald is een gevarieerde streek met bergtoppen tot zo'n 2800 m, open bossen en veel bergweiden. Het weer was gedurende ons verblijf uitermate slecht, hetgeen tot gevolg had, dat de paadjes zeer glibberig werden, we elke dag het regenpak aanhadden en fotograferen alleen mogelijk was als de regen even ophield. Op vrijdag was het weer zo slecht, dat de bergen ingaan te gevaarlijk was. We spraken af, dat we iedere dag een evaluatie zouden houden waarbij we tevens aan de hand van de meegebrachte boeken de namen van de planten verifieerden.

De direkte omgeving rond het Landhaus werd al op zaterdag na het diner verkend en leverde al een groot aantal mooie planten op. Zo werden aan de rand van het bos *Cypripedium acaule* en *Neottia nidus-avis* gevonden. Langs de weg, die voor het Landhaus liep stonden volop rijpe wilde aardbeien. In de wei tegenover het Landhaus stonden *Crocus albiflorus*, *Geum montanum*, *Primula farinosa*.

Zondag

Op het programma stond de Diedamskopf, vanuit Schopperrau met de kabelbaan naar het Mittelstation en daarna wandelend naar boven. De regen die onderweg overging in sneeuw veranderde alles in een witte wereld. Toch waren er ook bloemen te zien. De eerste was een grote groep *Trollius europaeus* vlak bij het kabelbaanrestaurant op 2090 m. Nadat we enigszins de honger hadden gestild en ons verwarmd hadden werd de wandeling terug naar beneden begonnen. Het bleef sneeuwen tot voorbij het Mittelstation. Toch kregen we een groot aantal planten te zien zoals *Gentiana punctata*, *G.alpina*, *G.verna* in flinke aantallen, maar gezien het weer waren de bloemen niet geopend. Verder *Primula auricula*, *Soldanella montana* en *S.alpina*. Grote aantallen van *Ranunculus narcissiflorus*, *Veratrum album*. Ook orchideeën zoals *Dactylorhiza maculata*, *Pseudorchis albida*, *Coeloglossum viride*, *Traunsteineria globosa*, *Orchis mascula* en *Gymnadenia conopsea* kruisten ons pad. De kennis en ervaring van Luc Vermeer met orchideeën zou ons zeer van pas komen. En niet alleen de kennis van orchideeën zoals zou blijken.

Al wandelend naar beneden viel ons een exemplaar van *Pulsatilla alpina* op, het was een solitaire plant en prachtig in bloei. Een plant die op deze helling massaal voorkomt is *Bartsia alpina*. Ook levendbarend gras, *Poa alpina forma vivipara*, *Parnassia palustris*, *Phyteuma orbiculare*, *P.nigrum* en *P.spicatum* behoren tot de prachtige flora van deze Diedamskopf.

Hoe brachten we de avonden door? Nu, de een maakte gebruik van de fitnessruimte, anderen speelden een partijtje poolbiljart en weer anderen legden een kaartje.

Maandag

Op het programma staat vandaag een bezoek aan de Hochtannbergpas. Het weer is redelijk droog, soms zon, soms droge sneeuw. Het pad is echter zeer glad door de modder en de sneeuw en gaat steil omhoog. Zo steil en zo glad, dat niet iedereen in staat was om te volgen en helaas sommigen hebben moeten omkeren. Met vieren zijn we naar boven geworsteld. Het eerste, dat ons op de noordhellingen opviel waren de miljoenen exemplaren van *Soldanella montana* en *S.alpina* waaronder zelfs twee witte. Wat verderop op een zuidgerichte helling vonden we op een tamelijk moeilijk bereikbare plaats een groot aantal *Campanula thyrsoidea*, *Polygala chamaebuxus*, *P.calcarata*, *Veronica aphylla*,

V. fruticans. Ook vonden we op die plek *Daphne striata* en *D. mezereum*. Het pad slingerde zich op deze hoogte redelijk horizontaal van berghelling naar berghelling. Onderweg steeds weer andere planten zoals *Androsace villosa* en *A. chamaejasme*, *Aster alpinus*, *Pedicularis verticillata*, *P. recutita*, *P. foliosa*, *Viola biflora*, *Linaria alpina* en *Oxytropis jacquinii*. Op jacht naar *Androsace alpina* gingen we op een gegeven moment hoger de berghelling op. Maar hoe hoger we kwamen, hoe steiler het werd en hoe moeilijker het werd je op de been te houden. Voeg daar nog eens de straffe wind bij en je kunt begrijpen, dat we op een bepaald punt zeiden: tot hier en niet verder, het wordt te gevaarlijk. Dus terug naar het pad en langzaam weer terug naar het dal, al zou dat nog wel een paar uren duren. Eerst moest nog een flinke barrière genomen worden. Het pad was geblokkeerd door een grote sneeuwbank. Nu is dat op zichzelf niet zo'n probleem, maar dat wordt het wel als de sneeuw precies ligt op de plaats waar de ene helling eindigt en de andere begint en er tussenin water naar beneden stroomt. Het betekende zeer voorzichtig over de sneeuw lopen, zorgen dat je niet uitglijdt en de helling afrolt en daarna nog een klimpartij om over het water en weer op het pad te geraken. Het lukte ons en we vervolgden onze weg langs mooie hellingen, terwijl om beurten het regende of sneeuwde en de zon scheen. We lieten ons daar niet door afschrikken en bleven genieten van het mooie landschap en de planten, die daar groeiden. Zoals b.v. *Tofieldia pusilla*, *Thlaspi rotundifolium*. Wat lager aangekomen kwamen we o.a. *Phyteuma haemisphaericum*, *Aquilegia atrata*, *Acinos alpinus*, *Globularia cordifolia*, *G. nudicaulis*, *Gypsophila repens* en *Astrantia major* tegen. Bijna beneden zagen we plotseling de alpenmarmot, wiens alarmroep we al een tijdje hadden gehoord. Het was jammer, dat een drietal personen niet had kunnen meegenieten van deze qua flora mooie dag.

Dinsdag

Wederom de Hochtannbergpas, maar dan aan de zuidzijde van de weg, richting Körlersee.

Het weer wordt eentonig: regen, regen, even droog, wat zon, weer regen. Veel van de planten, die we vandaag tegenkomen hebben we al eerder gezien, maar we zien ook weer vele nieuwe. Al meteen komen we bij een klein meertje. Het is er zeer moerassig, de waterdichte bergschoenen komen hier goed van pas. De orchideeën zijn van dezelfde soort als die we de dagen ervoor vonden. Langs de waterkant groeit *Menyanthes trifoliata* en *Viola palustris*. Voorbij het meertje wordt het landschap gevarieerder en de hellingen steiler. We vinden *Lilium bulbiferum*, *Oxalis acetosella* en *Silene vulgaris*. Het begint intussen harder te regenen en we zijn blij, dat we op een gegeven moment in de verte het restaurant zien. Het ligt er prachtig aan de Körlersee. Hier kunnen we enigszins opdrogen en met behulp van koffie en koek lukt dat goed. Natuurlijk zijn we met dit weer de enige gasten. Wie verwacht er nu gasten als het stortregent? We beginnen vol goede moed aan het tweede deel van de wandeling. Het levert ons een groot aantal mooie planten en een prachtig landschap op. We vinden *Rhododendron hirsutum*, *Pulsatilla alpina* ssp. *austriaca*, *Gentiana purpurea*,

Paris quadrifolia, *Salix alpina*, *S. retusa*, *Primula eliator* en zeer verrassend ook een exemplaar van *Nigritella nigra ssp. nigra* in knop. Verder op gaat het pad sterk naar boven en komen we op een gedeelte met, ondanks de betrokken lucht, mooie vergezichten. Hier groeit *Lathyrus occidentalis*, een mooi struikje met rose bloemen. In de schaduw groeit *Polygonatum verticillatum* en *Convallaria majalis*. In de verte zien we de parkeerplaats met onze auto. Het pad wordt moerassiger, op een gegeven moment zelfs gewoon modder.

De een heeft daar meer moeite mee dan de ander. Ons humeur lijdt daar echter niet onder, we vermaken ons prima. Terug in het Landhaus verdwijnt de vermoeidheid al gauw bij een lekker glas bier of wijn, de douche daarna doet de rest.

Woensdag

ZON, prachtig weer.

Dit wordt de enige dag met overwegend zon, dus daar gaan we van profiteren. We hebben de zonnebrandolie gelukkig toch niet voor niets meegenomen.

We gaan naar Buchboden, naar de Klesenza Alpen, een rustige wandeling op 1500 à 1600 m. met veel orchideeën. We ontdekken weer veel nieuwe soorten zoals *Orchis ustulata*, *Gymnadenia odoratissima*, *Corallorhiza trifida*, *Listera ovata*, *Cephalanthera longifolia*. Een prachtige wandeling met zonovergoten alpenweiden vol interessante planten. Wat denk je van het warkruid of duivelsnaaigaren, het zonneroosje *Helianthemum nummularium*, *Lilium martagon* (in knop), *Pinguicula vulgaris*, *Geum reptans*, *Hieracium aurantiacum*, *H. pilosella*, *Polygala alpina*, *Onobrychis sp.*

In deze bergweiden liggen soms ook grote en minder grote rotsblokken, die dikwijls prachtig zijn begroeid met *Blechnum spicant*, *Primula auricula* en *Sedum sp.*

De bergweiden zijn doorsneden met greppels, waarin en waarlangs planten groeien die van een vochtige standplaats houden. Hier vinden we *Parnassia palustris*, *Stellaria sp.*, *Euphorbia cyparissias*. Heel verrassend was ook de vondst van *Moneses uniflora* in bloei, *Cerinthe sp.*, en *Valeriana saxatilis*. Gezien het weer en de vele nieuwe planten die we vonden, was dit een zeer succesvolle dag.

Donderdag

Vandaag staat een bezoek aan Sankt Anton bij Lech op het programma. Het weer is weer vertrouwd: regen, een beetje zon, weer regen. Al voor we de stoeltjeslift bereikten, passeerden we een wei met volop *Pulsatilla alpina ssp. apifolia*.

Daarna met de stoeltjeslift naar boven, hetgeen voor sommigen een overwinning op zichzelf betekende. Eenmaal boven aangekomen hebben we eerst de inwendige mens versterkt waarna we aan de wandeling naar boven begonnen. Een wandeling, die volop prachtige planten opleverde, maar die niet erg ver naar boven voerde, omdat het zeer steil werd. Vlakbij het liftstation vonden we

Draba aizoides, *Viola* sp., *Carex firma*, *Arabis alpina*. Wat verder naar boven *Minuartia verna*, *Ranunculus alpestris*. Maar het mooiste moest nog komen. Grote plakkatens van *Silene acaulis* en *Thlaspi rotundifolium*. Op weg weer naar beneden lieten we de stoeltjeslift voor wat ie was en gingen te voet naar beneden. Onderweg vonden we enkele nieuwe orchideeën: *Orchis militaris*, *Cephalanthera rubra* en als grote verrassing vier exemplaren van *Nigritella rosea* in bloei. Heel erg mooi zijn de grote plakkatens *Pedicularis rostrato-capitata* en *Loiseleuria procumbens*. Ook *Saxifraga caesia* is alom vertegenwoordigd. Heel toevallig vonden we ook nog een exemplaar van *Veronica alpina*. Bijna beneden aangekomen vinden we een grote groep *Cortusa matthioli*, een voor dit gebied zeldzame plant. Al met al een mooie dag ondanks het weer.

Vrijdag

Deze laatste dag hadden we een bezoek willen brengen aan een bergwei waar enkele zeldzame planten zouden moeten staan, waaronder Edelweiss. Het weer was echter vreselijk slecht, het regende onophoudelijk. De stemming was daardoor niet al te best en toen bleek dat de berg door wolken aan het zicht was onttrokken en men ons bovendien sterk ontraadde naar boven te gaan zijn we maar terug gegaan naar het Landhaus. In de namiddag hebben we nog een bezoek gebracht aan een markthal, waar de een wat kaas of ham en de ander wat spiritualiën kocht. Toch hebben we nog een kleine wandeling gemaakt na terugkomst in het Landhaus, hetgeen een paar mooie planten opleverde: *Ophrys insectifera*, *Epipactus helleborine*, *E. atrorubens*, *Silene nutans* en een *Prunella* sp.

We besloten ons verblijf in het gastvrije gasthaus met een goed diner waarna enkelen reeds de terugreis aanvaardden. De rest vertrok op zaterdagmorgen. Rest ons nog te concluderen, dat deze eerste reis van de NRW, ondanks het slechte weer, een succes is geworden, mede dankzij de deelnemers eraan en dat er voor 1998 al weer een nieuwe bestemming is gevonden (misschien wel twee).

VAN DE REISCOMMISSIE

Voor het jaar 1998 heeft de reiscommissie van de NRW vier reizen gepland. In april begin mei gaat de reis naar de Picos de Europa in Noord-Spanje. Dit is de bloeitijd van de narcis, hondstand, hepatica en andere vroege voorjaarsbloeiers, die bij een later bezoek alweer verdwenen zijn. We zijn van plan om in hotels te overnachten en met eigen vervoer er naar toe te gaan.

De volgende reis gaat naar Schotland het lange hemelvaarts-weekend. Met de boot naar Hull en verder met de auto naar tuinen en kwekerijen. Ook de botanische tuinen in Edinburgh staan op het lijstje.

Een maand later, 20 t/m 27 juni is er een reis naar de maritieme alpen in Zuid-Frankrijk. Hier overnachten we in appartementen in het plaatsje Allos. We rijden er met onze eigen auto naar toe.

Onze laatste reis gaat net zoals in 1997 naar het Vorarlgebergte in Oostenrijk. Deze reis is van 4 t/m 11 juli. We overnachten weer in het jeugdhotel in Schoppernaut, het vervoer gaat weer met eigen auto. In deze Nieuwsbrief kunt u het verslag van de afgelopen reis lezen.

Nog even alle reizen op een rijtje:

Spanje	25-4 t/m 4-5	kosten ±	f 1300,-
Schotland	20-5 t/m 25-5	kosten ±	f 500,-
Frankrijk	20-6 t/m 27-6	kosten ±	f 700,-
Oostenrijk	4-7 t/m 11-7	kosten ±	f 700,-

De kans dat een reis doorgaat hangt van het aantal deelnemers af. Bij minder dan acht deelnemers gaat de reis niet door. Het maximum aantal deelnemers per reis is twintig. De kosten geschat waarbij reis- en verblijfkosten zijn meegenomen; in principe all-in.

Achteraf worden de kosten precies berekend en moet een tekort bijbetaald worden, een teveel krijgt u natuurlijk terug.

Voor de reizen naar Zuid-Frankrijk en Oostenrijk kan pas gereserveerd worden bij hotel en appartement na opgave van de deelnemers. Het kan dus zijn dat er geen plaats meer is en de reis verzet wordt (in overleg met de deelnemers) of niet doorgaat. Heeft u belangstelling voor een of meerdere reizen geeft u zich dan zo snel mogelijk op. Bij inschrijving betaalt u alvast f 200,- voor elke reis. Dit bedrag storten op giro 6923106, tnv M.R. Booi-Mol, vermeld ook even de reisbestemming. Als de reis niet doorgaat krijgt u uw geld zo spoedig mogelijk terug. De totale reissom moet uiterlijk drie weken voor aanvang van de reis betaald zijn. De meer of minder kosten worden achteraf verrekend.

Wilt u meer inlichtingen over de reis neemt u dan gerust met mij contact op. Over de reis naar Schotland kunt u het beste contact opnemen met Kees Jan van Zwienen, tel, 078 6916236 (alleen in het weekend)

Namens de reiscommissie : Hieke Booi
Nassaulaan 1
2382 GA Zoeterwoude
Tel. 071 5411017

HABERLEA RHODOPENSIS

Een rotstuin hoeft niet vol te staan met allerlei moeilijk te kweken planten. Sterker nog, een rotstuin moet niet alleen moeilijke planten bevatten, maar er

moet ook ruimte zijn voor gemakkelijke soorten. De wat eenvoudiger te kweken gewassen geven meestal langer en meer kleur aan de tuin dan de soorten die als moeilijk te boek staan. Haberlea, hoewel niet massaal aangeboden, behoort tot de gemakkelijke gewassen.

De *Gesneriaceae* zijn niet algemeen in ons werelddeel. Slechts drie soorten Ramonda, een Jankaea en een Haberlea zijn er na de laatste IJstijd overgebleven. Afrika, Azië en Amerika zijn wat dat betreft veel rijker bedeeid. De meeste *Gesneriaceae* komen uit warmere gebieden en zijn in ons land alleen geschikt voor de kamer of warme kas. De Europese *Gesneriaceae* hebben daardoor ook een exotische uitstraling en dat maakt ze gewild bij nagenoeg iedere liefhebber van rotsplanten.

Haberlea rhodopensis is afkomstig uit de bergen van Roemenië en aangrenzend Griekenland. Aan het Rhodopegebergte heeft deze plant dan ook zijn soortnaam te danken. Al jaren duikt steeds weer de naam *H. ferdinandi-coburgii* op als een andere soort uit dit geslacht. Vooral beginners laten zich door deze naam misleiden en bestellen zaad of planten van een in hun ogen nieuwe en zeldzame Haberlea. Ik heb voor alle zekerheid nog maar weer even gekeken in 'Zander' en in de Encyclopaedia of Alpines. 'Zander' geeft ferdinandi-coburgii nog wel als soort, maar de 'Encyclop' noemt slechts één soort en schrijft daarbij dat ferdinandi-coburgii niet meer is dan een var. die in alle delen iets groter is. Ik ben zo vrij om zelfs dit laatste in twijfel te trekken. Het ligt er namelijk maar aan waar je de planten neerzet en hoeveel je ze te eten geeft. Binnen de groepen die ik heb, vind je kleine en grote planten en toch komen ze allemaal van dezelfde moederplant.

De teelt

Haberlea houdt van een beschaduwde standplaats in humusrijke grond. Het liefst staat hij aan de west- of zelfs noordkant van een sterk hellend terrein. Tussen de stenen van een keer- of stapelmuur doet hij het uitstekend, maar ook in de alpiene kas of op de overgang tussen rotstuin en veentuin is hij goed te gebruiken. Ik heb in 1996 een groot aantal planten uitgezet in de voegen van een gestapelde turvenwand. Hetzelfde jaar hebben ze al rijk gebloeid. Bij het planten tussen de stenen ga ik altijd als volgt te werk: De grond tussen de stenen wordt met een oud mes o.i.d. weggekrabd. De wortels van de plant worden daarna voorzichtig in het ontstane gat gestopt. Vervolgens wordt het gat aangevuld met een humusrijke grond. Dat mag potgrond zijn, maar kan ook verteerde bladgrond of een ander humusrijk mengsel zijn. Na het planten nog even aangieten en klaar is de klus.

Hoewel het vroege voorjaar en de nazomer de beste tijden voor het uitplanten zijn, kan het ook op ander momenten. Ik heb zelfs een grote partij in december '95 uitgeplant en de exemplaren op de grote bol op het terras van de Botanische Tuin te Utrecht zijn in november uitgeplant.

Haberlea is wintergroen en kent geen uitgesproken rusttijd. In de zomer moet hij ook regelmatig water krijgen. Als de planten te droog staan, zullen ze helemaal

bruin worden en ineen krimpen. Dat is een natuurlijke reactie om het verdampen tot een minimum te beperken. Zodra het weer omslaat en er bewolkte dagen met lagere temperaturen en wat regen komt, zullen de planten zich binnen enkele dagen volledig herstellen.

Vermeerdering

Haberlea is heel gemakkelijk te scheuren. Een plant in goede grond is al na een of twee jaar zodanig gegroeid dat hij gescheurd kan worden. Alle rozetten met wortels kunnen apart worden uitgeplant; opkweken in potten op een beschutte plek is niet nodig. Een wat minder toegepaste vermeerderingsmethode is door middel van bladstek. Van een gezonde plant worden de grootste bladeren voorzichtig losgetrokken. Zorg er wel voor dat de groeipunt aan de basis van het blad meekomt. Dit groeipunt is niet zichtbaar, maar wel essentieel. Pulk desnoods het blad zodanig los dat er een stukje van de basis van de plant meekomt. U bent er dan tenminste zeker van dat de groeipunt aan de bladvoet zit. Als de groeipunt niet aan het blad zit, zal het blad wel wortelen maar nooit tot een plant uitgroeien. Het gewortelde blad zonder groeipunt vormt een steeds groter wordende wortelmassa maar na verloop van een, twee of drie jaar gaat het blad dan toch dood. Het bladstek wordt in potjes gevuld met stekgrond gezet en op een beschutte maar niet te hete plek neergezet om te kunnen bewortelen. Om de verdamping te beperken is afdekken met plastic of glas aan te raden. De bewortelde stekken kunnen na een jaar de tuin in. De beste stekperiode ken ik niet, want ik stek deze soort tussen mei en september als het mij uitkomt. Zaaïen is ook een mogelijkheid, maar het opkweken uit zaad duurt wel lang. De zaailingen groeien erg langzaam en voordat de zaailingen bloeien ben je al gauw twee tot drie jaar verder. De ervaring van veel Haberlea-eigenaren is dat de planten maar zo nu en dan zaad zetten. Van *Haberlea rhodopensis* is ook nog een witbloemige cultivar in de handel die de naam '*Virginalis*' heeft gekregen. Kweek eens een partijtje Haberlea's. Uw tuin wordt er mooier door en vermoedelijk hebt u dan ook wat planten achter de hand om aan een tuinviend kado te doen. Misschien wordt de tuinviend dan ook wel lid van de NRW.

Wiert Nieuman

RAMONDA MYCONI

Na Haberlea aandacht voor Ramonda, het andere bekende geslacht uit deze plantenfamilie. Zoals ik bij Haberlea al schreef, zijn er drie soorten Ramonda. Met twee daarvan heb ik uitstekende resultaten en de andere kan ik maar niet kweken.

Ramonda heeft een heel vreemd verspreidingsgebied. De bekendste soort, *Ramonda myconi*, komt voor in de Pyreneeën. Het is daar op bepaalde plaatsen een algemene plant die bij tientallen tegelijk voorkomt. *Ramonda nathaliae* en *Ramonda serbica* zijn soorten uit het Balkangebied. Het gekke is dat ik over de natuurlijke groeiplaatsen van deze soorten nog maar weinig gehoord heb en er al

helemaal geen dia's of foto's van heb gezien. Wie binnen de vereniging neemt de handschoen op en schrijft eens iets over de natuurlijke groeiplaatsen van deze soorten?*) Hoe meer je namelijk weet over de condities waaronder de planten in de natuur groeien, hoe eenvoudiger het is om ze in de tuin te kweken.

Ramonda myconi staat al sinds mensenheugenis in de rotstuin van Fort Hoofddijk. Jaar in jaar uit staan ze op dezelfde plek: aan de westkant van een grote rotspartij en alleen aan het eind van de dag beschenen door wat strijklicht. In die jaren heb ik al heel wat met deze soort meegemaakt.

Een van de belangrijkste gebeurtenissen was de diefstal van een zeer groot exemplaar, terwijl ik met een verrekijker alles kon volgen! Drie 'heren' dachten proletarisch te kunnen winkelen in de schatkamer van Fort Hoofddijk, maar dan hadden ze toch buiten Nieuman gerekend. U begrijpt dat de plant ingeleverd moest worden en dat de 'heren' persona non grata verklaard werden.

Maar ik heb meer meegemaakt. Zo stond er jaren geleden een groep op een veel zonniger plek in de tuin. Het gebeurde wel eens dat het watergeven wat te lang werd uitgesteld. Voor de omringende beplanting was dat geen probleem, maar de *Ramonda*'s zagen er dan niet meer uit! Ze werden dan helemaal bruin en schrompelden ineens tot stoffige hoopjes waar je geen cent meer voor zou geven. Een paar dagen regenachtig weer was voldoende om ze weer uit hun lethargie te wekken, maar tenslotte hebben we ze toch maar een andere plaats gegeven waar ze niet zo gepest werden.

Kweken, een fluitje van een cent.

Wat ik verder nog meemaakte kunt ook u beleven. Het heeft namelijk alles met het kweken te maken. *Ramonda* is een rotting om uit zaad op te kweken, tenminste... als u dat onder gecontroleerde omstandigheden wilt doen. Zaai in het voorjaar maar eens wat zaad onder zogenaamd gespannen lucht, dat is in een zaaibakje met prachtige zaaigrond en afgedekt met een stukje plastic, en u zult merken dat met veel pijn en moeite een paar zaailingen tot bloeibare exemplaren op te kweken zijn. Ik vermeerder ze daarom anders. Grote exemplaren maken op den duur verschillende rozetten. Zo'n grote plant met een doorsnede van wel 30 cm wordt voorzichtig uit de wand getrokken en daarna wordt de plant heel voorzichtig gedeeld zodat alle rozetten een behoorlijke hoeveelheid wortels hebben. Daarna worden de planten weer uitgepoot. Ze staan bij voorkeur tussen de horizontale voegen tussen grote stenen. In de winter kan het vocht dan zo van het blad aflopen en blijft het niet in de rozetten staan.

Het uitplanten gaat op dezelfde manier als bij *Haberlea* maar omdat de rozetten wat kwetsbaarder zijn, vraagt het uitplanten ook wat meer zorgvuldigheid en kost het ook wat meer tijd. In het verleden gebruikte ik bij het uitplanten een beetje veenmos door de aanvulgrond en na het planten drukte ik rondom de wortels ook een dotje veenmos. Het gebeurde eens dat ik geen veenmos tot mijn beschikking had, maar de halfbeschaduwde wand stond wel vol met een of ander sterretjesmos. Dat heb ik toen maar gebruikt en met goed gevolg.

Ramonda myconi maakt overvloedig zaad. Jaarlijks hebben we dit zaad in de verkoop en heel veel Nederlanders zullen alles op alles zetten om deze prachtige plant uit zaad op te kweken. Gemakkelijk is dat niet, schreef ik al. Maar nu komt het gekke: In Brno zag ik op beschaduwde tufsteenblokken werkelijk

Haberlea rhodopensis

Ramona myconi

Zie 'Haberlea rhodopensis'
foto's Wiert Nieuman

honderden zaailingen staan. Deze zaailingen waren daar spontaan opgekomen. Ook rond de moederplanten in Utrecht komen de laatste jaren steeds meer zaailingen op. Harry Jans neemt niet meer de moeite om het zaad onder gecontroleerde omstandigheden op te kweken, maar zaait het kwistig op gunstige plekken in de tuin uit. Hij moet nu bij wijze van spreken Ramonda gaan wieden!

Ramonda nathaliae heeft gewoonlijk viertallige bloemen en is in alle delen wat kleiner. Het blad is ook wat fijner van vorm. Deze soort heb ik vanaf 1982 in cultuur. Hij is wat minder groeizaam dan *Ramonda myconi*, maar bij wat extra aandacht moet ook van deze soort op vrij gemakkelijke manier een grote groep te kweken zijn.

Ramonda serbica laat het steeds weer afweten. Na lang wachten heb ik dan eindelijk weer eens een zaailing en dan gebeurt er steeds weer wat waardoor hij het loodje legt: even te droog, even vergeten onder een sterke concurrent vandaan te halen, in de winter helemaal vergeten enz. enz. Ik hoef u daar verder niets meer van te vertellen, want het klinkt u o zo bekend in de oren. Dit soort dingen overkomt iedereen ieder jaar wel een paar keer. Dat houdt het spannend. Ik voor mij ga door met het kweken van *Ramonda serbica* en eens zal het lukken!!

Wiert Nieuman

*) Die handschoen is bij dezen opgenomen. In één van de volgendenummers van de Nieuwsbrief hoop ik wat over mijn ervaringen met Europese Gesneriaceeën 'in het wild' te vertellen. Matth. Camping

DE RECYCLINGBOLLEN IN DE BOTANISCHE TUINEN VAN UTRECHT

Vanaf het begin van de NRW zijn de Botanische Tuinen in Utrecht de thuisbasis voor onze vereniging geweest. De leden van het eerste uur weten nog wel wat de reden was, voor de nieuwere leden is dat minder duidelijk. Daarom eerst een stap terug in de tijd om deze binding te verklaren.

Voorgeschiedenis

Toen in 1985 mevrouw Puck Muller de oproep deed om als rotsplantenliefhebbers eens bij elkaar te komen om te brainstormen over een vereniging was de rotstuin in Utrecht bij veel liefhebbers al bekend. De leden van het eerste uur

waren daar allemaal wel eens geweest en sommigen waren haast kind aan huis. Toen er na die belangrijke septembervergadering besloten werd om een landelijke vereniging op te richten werd het ook noodzakelijk om om te zien naar een vergader- en ontmoetingsplek. Utrecht ligt mooi centraal in het land en het universiteitscentrum De Uithof, waarin de Botanische Tuinen liggen, is gemakkelijk met eigen en met openbaar vervoer te bereiken. Natuurlijk speelde ook een rol dat ik aan de Botanische Tuinen verbonden ben en voorzitter werd van de NRW. Het is echter niet zo dat de NRW parasiteert op de Botanische Tuinen omdat de voorzitter van de NRW daar zo mooi zijn gang kan gaan. Beide partijen hebben voordeel van deze samenwerking en op het moment dat de belangen van een van de partijen in geding zouden komen, dient de rest van het bestuur met de directie van de Botanische Tuinen te gaan overleggen. Als betrokkene bij beide partijen houd ik me dan even afzijdig. Alleen zo kan er sprake zijn van langdurige samenwerking waarvan beide partijen profijt hebben.

Hoogtepunten in samenwerking

Vanaf 1985 is die samenwerking steeds goed verlopen. De eerste grote actie was de tentoonstelling van de NRW in 1989, het jaar waarin de Botanische Tuinen 350 jaar bestonden en waarin allerlei grote activiteiten gehouden werden. Deze tentoonstelling was een bijdrage aan het feest van de Botanische Tuinen en gelijk een eerste grote presentatie van de NRW richting publiek. De verkoopdagen van de NRW in voor- en najaar trekken gewoonlijk rond de 1500 bezoekers, voor het merendeel mensen die geen lid zijn van de NRW. Deze dagen zijn zowel voor de NRW als voor de Botanische Tuinen in financieel opzicht heel belangrijk. Die verkoopdagen zijn als het ware de draad die de NRW en de Botanische Tuinen met elkaar verbindt. In 1995 bestond de NRW 10 jaar en in dat jaar werd, zoals de meesten van u wel zullen weten, een groot congres en een grote tentoonstelling gehouden. Die tentoonstelling moest iets bijzonders hebben, iets wat nog niet eerder vertoond was. Het resultaat was een recyclingbol van ongeveer 180 cm hoog, beplant met allerlei rotsplanten. Dat was het begin van de recyclingbollen. Inmiddels zijn we drie jaar verder en wordt het tijd om eens uitgebreid over de opbouw en het wel en wee van deze bollen te schrijven.

Bouwtechniek

Het bouwen van een recyclingbol is niet moeilijk, als je maar weet hoe je het moet doen. Eigenlijk hetzelfde als bij het bouwen van een huis of een brug!! Dat betekent twee dingen: als je de techniek beheerst is het een kwestie van tijd en geld, als je de techniek niet beheerst is het onrealiseerbaar.

De eerste bol die er tijdens de tentoonstelling stond, bleek nogal wat schoonheids- en constructiefouten te hebben. Dat viel de bezoeker niet zo op, maar de mensen die er dagelijks langs kwamen en de planten moesten verzorgen merkten dat al heel gauw.

In november 1995 werd de eerste bol helemaal afgebroken en werd er een nieuwe gebouwd. Na deze eerste bol werden in maart 1996 nog twee kleinere gebouwd. Over de technische realisatie zijn we nu tevreden: we kunnen nu

vertellen hoe het gedaan moet worden.

Als centrale punt bij de bouw van een bol fungeert een ijzeren pijp of desnoods een stevige ronde paal. Deze pijp wordt rechtop in de grond gezet en daaromheen wordt de bol gebouwd. Om het watergeven te vergemakkelijken zijn gelijk tylenlangen aan de pijp geknoopt. Deze tylenlangen zijn aangesloten op het sproeisysteem en door de kraan open te draaien kunnen de bollen door middel van een bovenop geplaatste ketsdop besproeid worden.

Nadat de pijp en de tylenlang zijn geplaatst, kan met de stapeling van de tegels worden begonnen. De eerste laag tegels wordt gelegd en met een touwtje of een maatstok wordt de buitenrand op een bepaalde afstand van de pijp gelegd. Vervolgens wordt de binnenruimte helemaal volgelegd met brokstukken tegels. Als laatste wordt deze laag afgestrooid met zanderige tuingrond en worden de kieren en voegen tussen de stenen met grondolgeveegd.

Daarna wordt de volgende laag gelegd en deze laag komt ongeveer 2 cm meer naar buiten: simpel 2 cm meer van het touwtje of 2 cm meer op de maatlat. Deze hele procedure herhaalt zich totdat de bol op halve hoogte is. Dan wordt het moeilijker, want in feite heeft die onderzijde niet de vorm van een bol maar van een afgeknotte kegel op zijn kop. Dat valt bij die onderkant niet zo op, maar zou je dat bij de bovenkant in omgekeerde volgorde doen dan wordt het wel lelijk. Wij hebben daarom een mal gemaakt van een goedkoop stuk hechthout. Deze mal heeft vanaf de halve hoogte van de bol een gebogen vorm, beginnend bij de buitenzijde van de bol en eindigend bij de pijp in het midden. Iedere keer als er een laag tegels is aangebracht wordt de ronde met de mal gedaan en worden de tegels op hun plaats getikt. Hiermee ga je dan ook weer door tot de hele bol gereed is. Voor alle duidelijkheid: de hele bol wordt gevuld met lagen tegels van dezelfde dikte. Tussen iedere laag tegels komt een dun laagje grond en de kieren en voegen worden met deze grond gevuld. Kleine afwijkingen door dikteverschillen of iets verkeerd stapelen kunnen met het laagje grond worden opgevangen, maar regelmatige controle met betrekking tot waterpas werken is wel gewenst.

Het lijkt allemaal vrij simpel, maar dat is het toch niet. Het is belangrijk om de stenen goed op maat te hebben zodat de buitenkant mooi strak oogt.

Voorkom ook gebruik van gladde kanten van de tegels aan de buitenkant van het bouwwerk. Bij het stapelen van de eerste helft is het uitermate belangrijk dat er verband in het bouwsel zit, want als aan de buitenzijde alleen kleine stukken tegels worden gebruikt is de kans groot dat er zomaar een hoek uitvalt. Het gebruik van een tegelknipper is zonder meer een must.

Wie de bollen in Utrecht bekijkt, zal zien dat er in de grote bol een laag leien als sieralement is verwerkt en dat in de andere bol deels leien en deels dakpannen als sieralement zijn toegepast. Deze baanwerking kan natuurlijk ook gerealiseerd worden met andere materialen. Ik denk dan aan natuursteenplaten, aan tegels van een andere kleur of aan dikkere tegels.

De beplanting

Wat kun je nu op en in zo'n bol zetten? Dat was voor ons natuurlijk ook een vraag. We zijn daarom begonnen met gemakkelijke rotsplanten zoals *Sedum pachyclados* en *Armeria juniperifolia*. Sedums en Sempervivums zouden het

ook wel doen en *Asplenium trichomanes* en *Haberlea rhodopensis* hadden we in grote aantallen gekweekt om toch maar eens te proberen: gaan ze dood dan gaan ze dood. Welnu, de eerste bol werd beplant in november 1995, in feite een onmogelijk tijd om nog met rotsplanten aan het slepen te gaan. Tot overmaat van ramp werden we ooknog geconfronteerd met een behoorlijk zware winter. Maar tot onze verbazing is er nauwelijks een plant doodgegaan en bloeiden *Primula auricula* en *Haberlea rhodopensis* het eerste voorjaar al volop. De kleine bol is helemaal beplant met *Campanula*, voor de andere bol zijn we echt op zoek gegaan naar wat moeilijker soorten: *Leontopodium alpinum ssp. nivale*, *Primula marginata*, *Daphne arbuscula*, *Veronica aphylla* en andere. Wim de Groot heeft veel geduld een aantal *Dionysia aretioides* in de onderste helft van deze bol geplant en daarvan heeft één de winter 96-97 overleefd. De bedoeling is om in de toekomst nog meer moeilijke rotsplanten op dergelijke bollen te proberen.

Het uitplanten gaat vrij gemakkelijk, maar het kost wel wat tijd. Met een oude schroevendraaier of iets dergelijks kun je de buitenste stenen iets uit elkaar wrikken. De ontstane ruimte wordt eerst achterin opgevuld met grond en dan wordt de plant erin gezet. Rondom de wortels wordt wat grond aangebracht en daarna wordt de steen weer op z'n plaats geduwd. Zo kun je vrij gemakkelijk de bovenste helft van de bol beplanten. Aangezien er schaduw- en zonkanten zijn is er plaats voor planten die heel verschillende eisen met betrekking tot licht en warmte stellen.

De onderzijde van de bol is moeilijker te beplanten. We hebben daar ook nog niet zoveel aan gedaan, maar het zou een goede plek kunnen zijn voor *Jankaea* en diverse soorten *Dionysia*.

We experimenteren nog een aantal jaren door en zijn erg benieuwd wat er wel en wat er niet zal aanslaan. Wie ideeën of planten heeft: kom er maar mee, u bent van harte welkom.

Wiert Nieuman.

ZATERDAG 16 MEI "OPEN TUINEN DAG" IN TWELLO, RAALTE, LOENEN, OLDEBROEK en APELDOORN

Zaterdag 16 mei a.s. zullen vijf leden van de NRW hun tuinen openstellen van 10.00 - 16.00 uur.

Vooraf voor beginners is het zeker de moeite waard om deze tuinen te bezoeken. Gevorderden zijn natuurlijk ook van harte welkom. Dit soort evenementen is uitermate leerzaam en u kunt als leden onderling op zulke dagen vele ideeën en ervaringen opdoen. Tijdens de opendag is het mogelijk om eventueel wat plantjes aan te schaffen.

De volgende leden stellen hun tuin open:

1. J.W. Lubbers, Wilhelminaweg 5, Twello.

(Komende vanuit Deventer richting Apeldoorn slaat u in Twello rechtsaf na Esso-pomp, daarna eerste weg links). Eén van de grootste rotstuinen in

Nederland met indrukwekkende rotsformaties en ware kliffen.(± 1000 m² oppervlakte) In totaal is hier ± 100 ton steen gebruikt (voornamelijk breuksteen) met hoogteverschillen tot 4 meter. Bekend zijn de loodrechte wanden met grijsbladigen en andere zonminnende planten. De grote vijver wordt gevoed door enige waterloopjes welke van hoger gelegen gebieden via watervalletjes omlaag stromen. Ook is er een kas met een omvangrijke succulenten-verzameling, geheel op natuurlijke wijze ingeplant met vele oudere exemplaren. Aan de voorkant is een veenmoeras met primula's en orchideeën.

2. **G.W.M. Borgonje, Het Erf 6, Raalte.**

(Komende vanuit Deventer richting Raalte bij pompstation "Texaco" rechts afslaan, daarna eerste weg rechts). Een middelgrote rotstuin, waarin diverse steensoorten zijn verwerkt o.a. lava, maassteen en oerijzersteen.

Een nieuw gedeelte is aangelegd van tufsteen, waarin veel bijzondere planten zijn verwerkt. Er is een vijver met beekloop en tevens is er een alpine- en een succulentenkas te bewonderen.

3. **G.Raven, Bovenheigraaf 7, Oldebroek.**

(Vanaf de A28 Amersfoort-Zwolle afslag 't Harde/Elburg/Oldebroek. In 't Harde bij 1e stoplicht rechtsaf: Bovendwarsweg 3e links: Laanzichtweg, 2e rechts: Bovenheigraaf. Na ongeveer 1 km rechts hek 'Duihof'. (Op het terrein zelf kan NIET geparkeerd worden, volg de aanwijzingen op.) De tuin bestaat uit een rotsgedeelte van tufsteen en zelf gemaakte turfbetonsteen, vijver met waterloopje, alpiene kas, diverse troggen, borders met veel schaduwbeplanting.

4. **H.Jans, Leeuwenbergweg 50, Loenen. (bij Apeldoorn)**

Vanaf A50 (afrit 23) richting Loenen, na het bord bebouwde kom eerste weg links. Een rotstuin met talloze nieuwe ideeën, zoals een tufsteenzuil, een tufwand, waterbol. De rotstuin is aan de voorkant van het huis opgebouwd uit diverse steensoorten en aan de achterzijde ligt een rotstuin met vijver bestaande uit tufsteen.

Er is een alpiene kas met een tufwand gemaakt uit gezaagde tufsteenplaten.

5. **M. de Poel, Burglaan 34, Apeldoorn.**

Nabij het centrum vlakbij de schouwburg "Orpheus" zie infoborden bij de invalswegen.

Een middelgrote rotstuin, zowel voor, naast als achter het huis. Als steensoort is een bruin-gele kwartsiet gebruikt. Ook hier is een vijver met een waterloopje. Opvallend is het grote aantal bonzai-achtige boompjes welke door de gehele tuin zijn ingeplant.

DE CULTUUR VAN JANKAEA HELDREICHII

Harry Jans

Deze plant staat bij veel liefhebbers bovenaan hun wensenlijst en wordt in de literatuur altijd als extreem moeilijk beschreven.

Dat de cultuur niet moeilijker is dan die van *Ramonda myconi* wil ik door middel van dit artikel trachten aan u door te geven.

Algemeen

Jankaea heldreichii behoort net als de geslachten *Ramonda*, *Haberlea*, *Conandron*, *Briggsia*, *Boea*, *Corallodiscus*, *Lysionotus*, *Opithandra* en *Petrocosmea* tot de *Gesneriaceae*.

Jankaea heldreichii komt in de natuur alleen voor in Griekenland op Mount Olympus tussen de 400 en 2400 meter.

Hoe de natuurlijke standplaats er precies uitziet kan ik niet uit eigen waarneming doorgeven, maar in vele artikelen in verschillende A.G.S. Bulletins wordt deze als volgt omschreven. De planten groeien in rotsspleten op kalkrotsen die met goede humus gevuld zijn. Enkele planten groeien wel in de volle zon maar bij voorkeur staan ze toch het liefst op een licht beschaduwde plek waar de luchtvochtigheid wat hoger is.

Hoe de plant er uitziet zal ik niet beschrijven omdat de foto dit duidelijk laat zien.

Historie

Over hoe *Jankaea* gekweekt moet worden is nog maar zeer weinig gedetailleerd geschreven en wanneer er wat geschreven wordt worden iedere keer dezelfde fouten gemaakt. Want maar al te vaak wordt bepaalde informatie overgeschreven.

Wanneer je een willekeurig boek over de cultuur van *Jankaea* naslaat lees je vaak; "pas op met water geven en onder geen beding water op het blad laten komen. Dit kan zelfs tot de dood van de plant leiden!". Niets is echter minder waar. Dat het tegengestelde juist tot succes leidt zal later blijken.

Toen ik zo'n twaalf jaar geleden mijn eerste *Jankaea* van een Tsjechische vriend kreeg heb ik getracht zoveel mogelijk informatie over deze prachtige plant te krijgen. En zoals ik al eerder schreef, leek veel informatie in de literatuur op elkaar, totdat ik het artikel van Marjorie A. Brough (A.G.S. Bulletin Vol. 21, page 102-111) onder ogen kreeg. Haar manier van uitleg hoe je *Jankaea* kweken kunt (moet) was totaal anders en werd goed uitgelegd. Hier was immers iemand aan het woord die uit eigen ervaring schreef! Dat zij goede resultaten met haar manier van kweken behaalde, bewijst een foto in een A.G.S. Bulletin van een groot stuk tufsteen dat begroeid is met vele *Jankaea*'s.

Tufsteen

Na ruim tien jaar eigen ervaring met deze plant is mij duidelijk geworden dat juist de tufsteen de sleutel voor succes is voor goedgroeiende en bloeiende *Jankaea*'s.

In tufsteen is veel verschil in kwaliteit. Je hebt tufsteen variërend van zeer zacht tot erg hard. De harde vorm wordt ook wel travertin genoemd en is niet geschikt om *Jankaea* in te kweken. Ook de zeer zachte vorm is onbruikbaar daar deze na één of twee winters uit elkaar zal vallen. De tussenvorm, die redelijk hard is maar waar toch goed gaten in te boren zijn, is het materiaal waar de *Jankaea* zich in thuis zal voelen. De gaten moeten zo'n 3 cm diameter hebben en zo'n 10-

15 cm diep zijn. De tufsteen die zeer poreus is werkt als een soort spons. Bij hevige regenval neemt ze een grote hoeveelheid water op en stoot te veel water bij verzadiging weer af. In droge periodes verdampt het vocht vanuit de steen en de Jankaea staat op deze manier eigenlijk altijd in een micro-klimaatje met een hoge luchtvochtigheid. Dit nu is essentieel voor een goede cultuur. Ook het verhaal om de gehele plant nooit in zijn geheel nat te maken verwijs ik naar het land der fabelen!. Nooit, ik herhaal, nooit heb ik ook maar één Jankaea die ik in tufsteen heb uitgeplant verloren door over de gehele plant water te geven en ik doe dit het gehele jaar door. Vooral tijdens warme zomerse dagen besproei ik de planten in z'n geheel totdat ze helemaal doorweekt zijn. Slechts tijdens vorstperiodes of tijdens de bloei ben ik wat voorzichtiger. Wanneer ze bloeien en er komt water in de bloemen beschadigen deze soms en is de zaadvorming niet optimaal. Tijdens een vorstperiode kunnen de planten geen vocht opnemen en zullen ze behoorlijk verschrompelen net zoals bij Ramonda, maar ze herstellen zich binnen 48 uur weer. Besproei de planten en de stenen voor een wat langere tijd en u zult zien dat de planten als het ware uit de dood verrijzen. Ook zomers kan het wel eens gebeuren, dat de plant verdroogt, schrikt u niet want ook zij zullen zich na een behoorlijke watergift weer spoedig herstellen. Nadat de bloemen eraf gevallen zijn en het vruchtbeginsel begint te groeien moet indien nodig de gehele plant rijkelijk besproeid worden. In de groeiperiode, vooral tussen mei en augustus is het wenselijk om elke vier weken met een gieter vloeibare bladmeststof over de planten te sproeien. U zult merken dat de planten er vitaler uit gaan zien, beter bloeien en dat de zaaddozen dikker worden.

Uitplanten

Het uitplanten van Jankaea's kan het best geschieden in de maanden april - mei. Neem bij voorkeur geen grote planten, maar 2-jarige zaailingen of goed bewortelde zijrozetten. Het grondbeginsel dat ik in de gaten doe bestaat uit een rul mengsel van potgrond, tufsteengruis, scherpzand en het belangrijkste, fijn gehakt spagnummos. Dit mos zorgt ervoor dat het mengsel goed luchtig blijft en dat de wortels genoeg vocht ter beschikking hebben. Voor extra voeding voor de eerste periode voeg ik wat Mini-Osmocote bij. Het uitplanten in de tufsteen is een geduld werkje en moet met beleid gebeuren. Daarom kweek ik de zaailingen tegenwoordig op in z.g.n. multi-trays zodat het wortelkluitje klein is en hierdoor de wortels tijdens het planten in de steen zo min mogelijk beschadigen. Nadat de planten in de stenen staan is het raadzaam om onder het gehele bladrozet van de plant iets spagnum aan te brengen. Dit kan dienen als watergeef indicator, maar de Jankaea zal hier ook graag in wortelen. De wortels worden immers vaak al onderaan de bladsteel gevormd. Om deze redenen is het dan ook raadzaam om afgestorven bladeren direct aan de onderkant van het bladrozet niet te verwijderen. Er kunnen immers al weer nieuwe wortels doorheen gegroeid zijn. De oude bladeren vormen zo weer een voedingsbodem waar de nieuwe wortels ook houvast vinden.

Wanneer we de jonge planten hun plaats in de gaten van de steen gegeven hebben is het zaak om vooral in de eerste weken genoeg water te geven en

eventueel wat schaduwdoek over de stenen met planten te leggen zodat deze minder snel uitdrogen. Jankaea's kunnen op vele plaatsen geplant worden. Volle zon is echter niet aan te bevelen. Op mijn tufwand aan de noordzijde doen ze het al jaren geweldig, maar ook planten in een tufsteen die behoorlijk wat zon krijgt zien er nog steeds goed uit en lijkt zelfen wat wolliger blad te hebben. Om een plant op zo'n zonnige plaats te zetten is alleen mogelijk wanneer we tijdens warme dagen de tufsteen en de plant goed nat broezen. Met het kweken van Jankaea's in potten in de alpienkas heb ik altijd wat problemen. De planten doen het wel, maar worden lang zo mooi niet als de planten buiten. Waarschijnlijk is de omgeving in de kas te droog omdat ik er hoofdzakelijk kussenvormende planten zoals *Dionysia's* kweek. Het is ook niet nodig om Jankaea's vanwege de winter in de kas te houden, want ze zijn zeer goed winterhard. De laatste twee extreem koude winters met temperaturen van enkele weken beneden de -15°C (enkele nachten waren zelfs -22°C) hebben alle planten die bij mij buiten staan zonder enig merkbaar probleem doorstaan. Ik dek mijn planten nooit af met een glasplaatje of met vliesdoek en regen, sneeuw of hagel hebben vrij spel. Ik moet u hierbij wel vermelden dat alle planten verticaal in de tufsteen staan, zodat er geen water direct in het bladrozet blijft staan.

Vermeerdering

De vermeerdering van Jankaea kan zoals bij de meeste *Gesneriaceae* op drie manieren. Het gemakkelijkste is het scheuren van grote planten met meer rozetten. In het voorjaar, ± half april, trekt men voorzichtig de wat kleinere zijrozetten van het hoofdrozet af, en wel zo dicht mogelijk bij de oude plant zodat zich al wat worteltjes aan het kleine plantje bevinden. Daarna pot men de plant op in het zelfde mengsel dat ik al eerder heb beschreven en plaatst men over de plant een omgekeerd glas. Hierdoor blijft de luchtvochtigheid rondom de plant lekker hoog en zal de plant aan het einde van het jaar goed beworteld zijn. De pas opgepotte planten met het glas erop zet ik altijd in de schaduw, maar waar het toch licht genoeg is.

Een andere manier voor de vermeerdering is d.m.v. bladstek. Zelf heb ik dit nog nooit geprobeerd omdat dit erg langzaam gaat en succes vaak uitblijft omdat het blad vaak toch na enkele maanden verrot is voordat zich een klein plantje gevormd heeft.

De derde en meest lucratieve methode is zaaien. Indien u Jankaea zaden kunt bemachtigen kunt u na drie jaar al bloeiende planten hebben, maar dit is een uitzondering. Normaal bloeien de meeste planten pas in het vijfde jaar.

Kleine heldere plastic bakjes met een heldere afsluitbare deksel zijn ideaal om alle *Gesneriaceae* uit te zaaien, dus ook Jankaea's. Als zaaimedium gebruik ik gewone potgrond die ik zeef zodat de grove stukken er uit zijn. Daarbij voeg ik

Tufsteenwand met *Jankaea heldreichii*

Zie 'De cultuur van Jankaea heldreichii'
foto Harry Jans

nog wat tufsteenstof en iets scherpzand. Nadat dit met elkaar vermengd is wordt het mengsel voor tien minuten op de hoogste stand in de magnetron gezet. Zo worden alle kiemen die in het mengsel kunnen zitten gedood. Nadat het mengsel is afgekoeld voeg ik wat gedestilleerd water toe en vul daarna de plastic bakjes zodat er 1 cm luchtruimte blijft tussen de bovenkant van het zaaimedium en de deksel. Daarna wordt het stoffijn zaad gezaaid. Doe dit nooit te dik. Gebruik dan liever een extra bakje. Indien te dik gezaaid wordt zullen de zaailingen minder snel groeien omdat ze elkaar verstikken. Wanneer het zaad gezaaid is spuit ik de hele bovenkant met een schimmelwerend middel (b.v. Roveral) goed nat. Daarna wordt de deksel erop gedaan die er weken lang op kan blijven. Het is dus zaak dat het medium vochtig genoeg is wanneer de deksel erop gedaan wordt.

Jankaea kiemt normaal gesproken binnen zes weken en heeft hiervoor geen koude periode nodig. Het zaad dat eind juli, begin augustus rijp is droog ik en bewaar dit tot januari in de koelkast. De zaailingen groeien niet zo snel als b.v. *Ramonda myconi*, maar echt super langzaam ook weer niet. Zelf geef ik na zo'n drie maanden een lichtbladvoeding. De plantjes zijn dan al groot genoeg dat ze geen last hebben van mos vorming. Het mos begint immers pas te groeien nadat er voeding gegeven wordt. Voor die tijd is er geen mos vorming omdat het zaaimedium in de magnetron geweest is en in feite schoon is. Jankaea's hebben niet echt een hekel aan mos, maar te veel is natuurlijk niet gewenst. Controle blijft wel gewenst, zodat wanneer er een schimmel ontstaat er direct ingegrepen kan worden. Door de luchtruimte van ± 1 cm is er altijd een hoge luchtvochtigheid. Iets wat voor zaailingen onmisbaar is.

Wanneer de zaailingen groot genoeg zijn en/of hanteerbaar zijn kan men verspenen in een klein broeibakje. Ook hiervoor gebruik ik weer dezelfde gezeefde grond. De zaailingen kunnen gerust iets dieper in de grond gezet worden. Normaal verspeen ik zo'n drie keer per jaar. Dit verspenen komt ten goede aan het wortelgestel van de kleine plantjes en ze groeien dan sneller. Tijdens de gehele periode van opkweek van zaailing tot plant van zo'n 4 cm in diameter (twee jaar) blijven de planten altijd in een gesloten broeibakje, of in een multi-tray met kap. Daarna worden de planten individueel in plastic potjes opgepot. Ik gebruik geen stenen potten omdat die te snel uitdrogen. Na het oppotten wordt ook hierover weer een glas omgekeerd over de plant geplaatst, zodat de luchtvochtigheid weer hoog blijft. Wanneer de planten goed doorgeworteld zijn haalt men de glazen of kappen eraf en worden de planten in de schaduw gezet op een plaats waar het niet te veel waait. In dit stadium kunnen er ook planten in de tufsteen gezet worden. De buitenste bladeren kunnen wel afsterven maar het hart van de plant zal blijven leven. Het volgende seizoen zult u merken dat de plant echt aan de groei is. Zelf heb ik slechts 1 of 2 planten verloren van zo'n 45 planten die ik in de loop der jaren in mijn tuin heb geplant. Het zaaien van andere *Gesneriaceae* zoals *Ramonda*, *Corallodiscus* en *Briggsia* heb ik op dezelfde manier gedaan wat altijd goed lukte. Het grote voordeel van zaaien is dat men een grotere hoeveelheid aan planten krijgt dan bij scheuren en er komt ook een grotere verscheidenheid aan planten uit. Bij mijn eigen zaailingen heb ik bijvoorbeeld twee planten met extra grote bloemen kunnen selecteren.

Toekomst

In de toekomst wil ik proberen om een kruising te maken tussen *Jankaea heldreichii* en *Ramonda nathaliae* 'Alba', zodat er misschien een witte x Jankaemonda uit ontstaat.. Maar dit is nog toekomst muziek. Nu ben ik al blij met $\pm$ dertig spontaan opgekomen zaailingen in de tufwand. Dit heeft mij op het idee gebracht om een grote bemoste tufsteen in te zaaien met Jankaea-zaad. Het zou immers geen slecht gezicht zijn zo'n grijsbladige tufsteen.

Ik hoop dat dit artikel er toe bijdraagt dat Jankaea als een gemakkelijke plant gezien wordt, dat de kweek uit zaad echt niet zo moeilijk is, zodat deze mooie plant niet meer stiekem door z.g.n. liefhebbers op Mount Olympus verzameld wordt. Ik hoop in de toekomst in ieder geval zaad ter beschikking te stellen aan diverse rotsplanten-verenigingen zodat ook anderen de kans krijgen hun eigen Jankaea te kweken.

Herman Geers
handelskwekerij b.v.

Boomkwekerij, gespecialiseerd in dwergplanten welke prima geschikt zijn voor de rotstuin en kleine tuin.

Vele bijzondere soorten,

- Dwergheesters
- Dwergconiferen

Deskundig advies

Openingstijden:

in het voorjaar, elke zaterdag van de maanden maart-april-mei
in het najaar, elke zaterdag van de maanden sept.-okt.-nov.
van 9.00 tot 16.00 uur

Kwekerij en showtuin ook te bezoeken na telefonische afspraak.

Laag Boskoop 104
2771 GZ Boskoop
Tel. 0172 217704
Fax 0172 211122

vd. Beuken
Alpines

Dit voorjaar houden wij

Open Dag
op 21 en 22 Maart

Voor de liefhebbers en verzamelaars van bijzondere alpine-planten, bieden wij op deze dagen de mogelijkheid om in het bezit te komen van een aantal nieuwigheden en of rariteiten.

Zoals vanouds is ook dit jaar de Saxifraga-familie met prachtige Himalaya-soorten zoals *Saxifraga alberti*, *S. hypostoma*, *S. bryomorpha* en als primeur *S. afghanica* weer goed vertegenwoordigd, maar ook nieuwe cultivars zoals *S. x cingani* 'Harry Smith', *S. x silvrisii* 'Joachim Barrande', *S. x keplerii* 'Orion', 'Noarden' en vele andere nieuwe introducties zijn van de partij.

Een slechts kleine greep uit het aangeboden assortiment is o.a. *Androsace brevis*, *A. belvetica*, *A. vandellii* x *A. birtella*, *A. yargongensis*, *A. x marpensis*, *A. wulfeniana*, *Dionysia*'s, *Gentiana bavarica* 'Alba', *G. brachyphylla* 'Alba', *Raoulia eximia*, *Myosotis pulvinaris*, *Saxifraga valdensis*, *S. oppositifolia* ssp. *rudolphiana*, *Campanula morettiana*, *C. scabrella*, *C. zoysii*, enz. enz.

Ook zullen op deze dagen wederom planten beschikbaar zijn van Jozef Halda's prachtige nieuw geïntroduceerde saxifraga's.

Saxifraga caucasicum, *S. columnaris* en *S. dinnikii*.

Wij zijn bijde dagen geopend van 0.900 - 17.00 uur.

Ger en Mariet van den Beuken
Zegersstraat 7, Horst (L)

11 en 12 April (Zaterdag en Zondag) Opendagen met Alpineplantenshow

(Grootste van Zuid-West Nederland)

* Tevens show van bijzondere bolgewassen *
(Jaap v/d Eykel)

*** Bij Kwekerij

Alpine

*** Gespecialiseerd in Alpineplanten
en dwergconiferen ***

Met medewerking van:

*** Uit België : Josef Lemmens

Met vele bijzondere alpineplanten
voor zowel tuin als alpinekas.

*** Hans Bereschot met tuincyclamen.

*** H. en L. Goudswaard met alpineplanten en dwergheesters
speciaal voor deze dagen, meer dan
15 soorten *Dionisias* en wel meer dan
20 soorten *Daphne*'s.

Verder kunnen wij u weer een groot aantal bijzondere rotsplanten te koop
aanbieden zoals : *Adonis amurensis*, *Asphodelus acaulis*, *Calceolaria darwinii*,
C. "Walter Shrimpton", *Cypripedium reginae*, *Gentiana verna s. oschtnica*,
Ipheion "Rolf Fieder", *Iris "Katharine Hodgkin"*, *Kelzeya uniflora*,
Lewisia's in meer dan 20 soorten en varieteiten. *Lilium lophophorum*,
Myosotis uniflora, *Ourisia polyantha*, *Oxalis* in 30 soorten.
Kabschia saxifraga's in vele soorten, en nog vele andere planten.

Beide dagen zijn wij van 09:00 tot 17:00 uur geopend

Aan de Eeweg/hock Tussenweg, Oudendoorn (ZH)
Telefoon: 0181-461513 of 0181-319375

PHILIP VAN HILST

- Catalogus en routebeschrijving op aanvraag verkrijgbaar.
- De kwekerij is in de maanden maart, april, mei, juni, augustus en september op zaterdag van 9.00 tot 16.00 uur geopend. Doordat wij op diverse plantenbeurzen staan, raden wij aan om vooraf telefonisch een afspraak te maken.
- 12 en 19 maart op **zondag** geopend
- Wij bieden een assortiment voor zowel een beginnend als een gevorderd rotsplantenliefhebber.

Postadres: Bredevaert 8
5171 MJ Kaatsheuvel
Tel: 0416-275599
06-16070133

Alpine & bijzondere rotsplanten

Special Plants

cactussen en vetplanten

H. DE VRIES
Folgeralaan 2-b
9207 AJ Drachten
Tel. 0512-545415

PLOEGER DE BILT

vaste planten

meer dan
2000 soorten

- Gedegen kwaliteit
 - Uniek groot assortiment
 - Vakkundig advies
 - Niet specifiek een rotsplantenkwekerij maar,
 - Altijd de moeite waard om eens bij ons aan te komen, zeker als U toch op de Uithof bent, (Het is dan nog maar 5 min. met de auto).
 - Voor de computer hebben wij: 'Plantengids', een geautomatiseerd planteninformatiesysteem. Completer en sneller dan welk ander programma ook op het gebied van planten. Met een aantal unieke gegevens die in geen enkel systeem of boek voorkomen.
- Bevat ca. 5000 vaste planten, bomen, heesters met o.a. 2500 foto's.
- Folder op aanvraag

Kwekerij Th. Ploeger en Zn. B.V.

Blauwkapelseweg 73

3731 EB De Bilt

tel. 030 - 2202602 fax. 030 - 2204494

Verkoop aan particulieren: vrijdag - zaterdag - maandag
van 09.00 uur - tot 17.00 uur.

Haksedijk 8
4698 RR
Oud-Vossemeer
0166-672559

VASTE
PLANTENKWEKERIJ
De Jager

U kunt bij ons terecht voor:

vaste planten ca. 400 soorten.

specialiteiten: Helleborus en Tuingeraniums

samenstellen van borders in geuren en kleuren-

boeketten uit eigen kwekerij (seizoen)

droogbloemen (seizoen) o.a. kransen en guirlandes

kruidenmandjes sierfruit (seizoen)

natuurdecoraties o.a. decoraties van stro en mos.

honingprodukten (eigen imkerij)

Rondleiding kwekerij en bijenstal op afspraak.

Wij zijn geopend van 1 maart t/m 20 december,

vrijdag en zaterdag van 09.00 - 17.00 uur.

ROTSPLANTENKWEKERIJ **Martin Brilleman**

HOVENIER - TUINARCHITECTUUR - AANLEG en ONDERHOUD

Binnenweg 2 7431 AG Diepenveen Telefoon (0570) 59 19 08

Vaste planten

Bijzondere vaste planten

Alpenplanten

Rotsplanten

Waterplanten

Varens

Kussenvormende planten en Rariteiten

*v.d. Beuken
Alpines*

Inclusief alle uit de *Saxifraga*-familie in omloop zijnde Himalaya-species, nieuwe soorten uit de Kaukasus en nieuwe introducties van de Porphyron-sectie alsmede *Androsace*, *Dionysia* en veel andere zeldzame en selectieve juwelen voor

Alpine-kas, Troggen en Rotstuin

Voor liefhebbers die niet in de gelegenheid zijn mij te bezoeken is het versturen van planten per post een mogelijkheid.

Catalogus verkrijgbaar door overmaking van fl.4,- op rekeningnr.487963652 onder vermelding van naam en adres.

Kwekerij te bezoeken na telefonische afspraak: 077-3981542

Ger van den Beuken

Zegersstraat 7, 5961 XR Horst (L)

VASTE PLANTEN KWEKERIJ JAN VAN DER VALK

Oosterstreek 81, 8388 NC Oosterstreek/
Noordwolde Fr. Telefoon (0561) 43 20 34

PRIMULA'S
MECONOPSIS
GENTIANEN

ruim 150 soorten en variëteiten
(Blauwe Tibet Papavers)
ROTSPLANTEN enz.

Particuliere verkoop **UITSLUITEND** op zaterdag van 9.00 tot 17.00 uur.

Rotsplantenkwekerij

Sietze Boonstra

De specialist in sempervivum en sedum

- * Meer dan 225 soorten Sempervivum (huislook) en Sedum
- * De planten zijn winterhard en bloeien in de kleuren roze - oranje , geel en wit
- * Altijd 30.000 stuks op voorraad
- * Zowel voor de handel als particulier

Kwekerij : Krúme Swijnswei 5 ,Nij Beets
Postadres : Stúken 8 , 9247 DK Ureterp
Telefoon : 0512-303329
Mobiele telefoon : 06- 53714445

Smeence

HOVENIERSBEDRIJF - TUINCENTRUM

In ons enorm assortiment vindt U:

-vaste planten
- ericaceeën/dwergheesters
en vele dwergconifeer
cultivars
maar ook natuursteen etc.

VAKANTIE IN DRENTHE?

Onze grote rotstuin
is voor liefhebbers,
gratis het hele seizoen
toegankelijk.

BALLOO 94
9458 TD

ROLDE
DRENTHE

TEL. (0592) 24 14 00
FAX (0592) 24 33 77

Gespecialiseerd in: Rots- en Alpenplanten
Dwergconiferen

Openingstijden: Van 1 maart t/m 31 mei
vrijdags en zaterdags
van 09.00 tot 17.00 uur
na 31 mei na telefonische
afspraak

Kwekerij
Alpine

Eeweg. (hoek Tussenweg)
Oudenhoorn. (Z91)
Tel. (0181) 46 15 13.

ROTSPLANTENKWEKERIJ CKJ DE WILDE

**Specialiteit: huisloken (*Sempervivum* en *Jovibarba*)
in ca. 500 soorten en variëteiten**

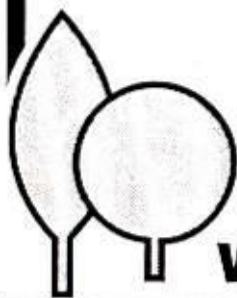
Kwekerij: Havendijk 1 4503 PK GROEDE
Postadres: Oude Rijksweg 50a 4511 HW BRESKENS
Tel. 0117-372336 / 383195 Fax 0117-383195

*Particuliere verkoop van maart t/m oktober: ma-vr 13.00-17.00 uur,
za 9.00-12.00 uur en 13.00-16.00 uur. Het is wel aan te raden vooraf
telefonisch navraag te doen, daar wij in het seizoen op diverse beurzen
staan, en dan is de kwekerij gesloten.*

Ook verzorgen wij postorders door Nederland, België en Duitsland.

Gratis bestellijst-sortimentslijst op aanvraag verkrijgbaar.

U vindt bij ons een UNIEK ASSORTIMENT tuinplanten

*o.a. 160 soorten Hosta
50 soorten Sempervivum*

vandentop tuincentrum

**TUINCENTRUM EN BOOMKWEKERIJ
BARNEVELD Wesselseweg 46 ☎ (0342) 41 30 54**

DE BOLLE-JIST

Net even iets anders
Gespecialiseerd in:

**Bijzondere bol en knolgewassen
In- en uitheemse wilde planten
Rots- en alpenplanten
Vaste planten
Botanische rariteiten**

p/a H. Nienhuis
Holdingawei 6
9053 LT FINKUM
tel: 058-2573068

Openingstijden:
De kwekerij is te bezoeken na een telefonische
afpraak vooraf. (dagelijks van 18.00-21.00 uur)

Op aanvraag verkrijgbaar: Catalogus: 12,50. / Bef: 300. Assortimentslijst: 7,20 / Bef: 210 incl. verzending.
Catalogus + assortimentslijst: 16,- / Bef: 380 incl. verzending. Of na storting op giro 3633028 / of Rabobank.
Rek. nr 12.75.05.628. t.n.v. H. Nienhuis. Giro België: 000-1701779-11. t.n.v. H. Nienhuis.

KWEKERIJ DE BEEMD

KWEKERIJ & MODELTUIN
OUDENDIJK 25 WARFFUM (GR)

Een bijzonder assortiment:

- Vaste planten
- rotsplanten
- Heemplanten
- Rozen
- Klimmers

Catalogus door overmaking van f 7.--
op giro 250661 tel (0595) 42 45 89

Open op do, vr, en za van 9.00 tot 17.00

Alpenplantenkwekerij

Portier Noël
Margaretha van Vlaanderenstraat 27
8310 St - Kruis, Brugge
België
Tel. 050 - 370003

Wij bieden een mooi assortiment
alpenplanten aan, 2000 soorten, o.a. Androsace,
Dianthus, Campanula, Gentiana, Physoplexis,
Primula auricula's, Saxifraga en vele andere.
Ook botanische bloembollen en alle soorten rots-
stenen aan goedkope prijzen.
TAL VAN NIEUWIGHEDEN.

Openingsuren : dagelijks van 9-12 uur, 13-19 uur
ook open op zondag (tot 18 uur)
juli & aug op dinsdag gesloten

Catalogus verkrijgbaar na betaling van hfl. 5.--

ESPERANZA

GIARDINO - ROMANO

Ornamenten, Vazen, Troggen van
Natuursteen, Reconstructed Stone,
Blokken van Tufsteen, Metalen
Tafels met Tegeltafel.

Melville van Cambeelaan 32,
3971 BE Driebergen
tel.: 0343-520559, fax: 521659

Modeltuin open zaterdag's
11.00-18.00 uur in April t/m Juni,
Augustus, September en op afspraak

Tevens expositie in
informatietuinen te Appeltern

Architectura & Natura

**boeken en gidsen over dieren en planten
uit de gehele wereld!**

wij verzenden door het hele land

Leliegracht 44 (bij de Westertoren)

1015 DH Amsterdam

Tel. 020-6236186

Fax. 020-6382303

openingstijden

maandag 12.00 - 18.30

dinsdag - vrijdag 9.00 - 18.30

zaterdag 9.00 - 18.00

EUROPESE BOUWSTOFFEN

ROSMALEN V.O.F. HOLLAND

Uw adres voor alle onbewerkte natuursteen zoals ;
de gele poreuse tufsteen afm. 200.-500 / 2000 mm
de milieu-lavabrokken afm. 50-150 / 80-200 mm
de poreuse bruin-rode lavabrokken afm. 200-500 / 2500 mm
de zilvergrijze gletsjerkeien afm. 500-2500 mm
de pastelkleurige moränegletsjerkeien afm. 100-300 mm
veelkleurige ardennenplavuizen afm. 100-2500 mm
geelkleurige juraplavuizen afm. 200-1000 mm
veldkeien - vuursteen - silex - mergel - flugsand
maasvalleikeien - zandschelpen - stol - turf - bims Kies
houtsnippen (diverse kwaliteiten houtschors)
terra cotta potten en kruiken
argexkorrels - gravier d'or - witte / beige grind
witte / beige / rode / gele / blauwe steenslag enz. enz.

Vraag ook naar onze eikenhouten regentonnen 125-250 liter.

Kom ook eens kijken bij onze informatietuinen te Appeltern
aan de Maas t.o. Oss.

Vraag geheel vrijblijvend offerte.

Wilhelminastraat 68, 5246 XE ROSMALEN, Fax. 073-6415316
Tel. 073-6410313/6416845 Autotel. 0652152554

**NED.ROTSPLANTEN
WERKGROEP**

**v.d. MERSCHLAAN 12
3705 TH ZEIST**

Port Betaald
Port Payé
Putten
Pays-Bas